

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ

2010 – 2013

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jiří Chýle

Vzdělanost a kultura v období středověku

Praha 2013

Vedoucí Diplomové práce:

PhDr. Tereza Vacínová, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED (PART TIME)

2010 - 2013

DIPLOMA THESIS

Jiří Chýle

Education and culture in the Middle Ages

Prague 2013

The Diploma Thesis Work Supervisor:

PhDr. Tereza Vacínová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená Diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne

Jméno autora

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucí práce PhDr. Tereze Vacínové, Ph.D. za pomoc při práci na této závěrečné Diplomové práci.

Anotace

Diplomová práce se zabývá shrnutím a vyzdvižením problematiky výchovy a vzdělávání v období středověku s přihlédnutím k ovlivnění kulturou a dějinnými událostmi, od jejího formálního počátku, po celé dané období. Je zmíněn vznik vzdělávacích institucí, jejich druhy a jejich vývoj.

Klíčové pojmy

Formy výchovy, formy vzdělávání, vzdělávací instituce, středověké university, křesťanství, kultura,

Annotation

This thesis is concerned with summarizing and emphasizing the problems of education in the Middle Ages with regard to influence culture and historical events of the formal beginning, throughout the period. It mentioned the creation of educational institutions, their types and their development.

Key words

Forms of education, learning, educational institutions, the medieval university, Christianity, culture

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. Vymezení období středověku.....	9
1.1. Časový úsek středověku.....	10
1.1.1. Raný středověk.....	12
1.1.2. Vrcholný středověk.....	16
1.2. Kultura a umění středověku.....	21
1.2.1. Karolinské umění.....	23
1.2.2. Románská kultura.....	25
1.2.3. Gotická kultura.....	27
1.2.4. Nastupující nová doba.....	30
2. Výchova a vzdělávání v období středověku.....	33
2.1. Universita.....	43
2.1.1. Praha.....	51
2.2. Rytířství.....	58
2.3. Vzdělanost na území Čech.....	63
2.4. Naši vychovatelé středověku.....	72
Závěr.....	78
Seznam použité literatury.....	79

Úvod

Na začátek bych měl představit, proč jsem se rozhodl právě pro toto téma své diplomové práce, tedy „*Vzdělanost a kultura v období středověku*“. Název a vlastně dané téma vychází jednak částečně z mé náklonosti k danému období, tedy k období středověku a jednak je spojeno s mým studovaným oborem. V této práci, jak název napovídá, se zabývám vzděláváním a kulturou v období středověku. Již z názvu nám vyplívá několik otázek. Proč vzdělávání a kultura? Mohlo by se přidat do názvu práce i slovo „*historie*“, neboť dle mého názoru byly, jsou a budou všechny tři pojmy určitým způsobem propojeny. Dnes to možná není tolik patrné, ale v dané době středověku tomu bylo více než kdy jindy a oblasti kultury a historických událostí ovlivňovaly naplno samotné vzdělávání a výchovu. Mým cílem je představit podrobnější přehled daného tématu vzdělávání a výchovy ve středověku tak, aby si každý, kdo si danou práci přečte, pochopil provázanost jednotlivých kulturních epoch a historie doby. Prozatím jsem se u všech autorů setkal s tím, že se věnovali více či méně jedné oblasti a k tomu jako průřez celou epochou lidstva. Já jsem se proto rozhodl pouze pro jedno období a pro podrobnější vstup do něho.

Samotná práce je rozdělena do dvou hlavních kapitol, když v té první se věnuji právě oblasti historie a kultury. Nejprve jsem věnoval pozornost samotnému pojmu středověk a chronologickému určení daného časového úseku, poté důležitým historickým událostem, které zásadně ovlivnily život Evropy na našem území a na západ od našich hranic. Následuje popis jednotlivých kulturních epoch, tak jak šly po sobě a s těmi nejdůležitějšími aspekty, které jsou pro ně typické.

Ve druhé kapitole se věnuji výchově a vzdělávání universálně pro oblast Evropy s přihlédnutím na jednotlivé druhy škol od nejnižších po university, nechybí zmínka o zvláštním druhu výchovy mladého šlechtice a část věnovaná vzdělávání čistě na našem území, tak jak se postupně vyvíjelo. Na závěr jsem dal prostor k představení několika našich významných vychovatelů středověku, kteří velkou měrou ovlivnili svoje okolí a období ve kterém žili a vlastně i dobu následující.

1 Vymezení období středověku

STŘEDOVĚK, *media Aetate* nebo též *medium Aevum* označení pro jedno z nejdelších období lidské společnosti. Kdy a kde se vlastně vzalo toto označení pro tuto dobu? Odpověď nalezneme v době rozkvětu civilizace, v oblasti Itálie. Tady, v době renesanční, se v hlavách tehdejších myslitelů zrodil nápad rozdělit známě dějiny lidstva na tři období, které odpovídaly tehdejšímu pohledu na dané časové úseky. Dějiny byly tedy rozděleny na období:

Starověku – doba vlády nad tehdejším známým světem dvou starých civilizací Řecka a Říma.

Středověk – v době renesance považován za temné období úpadku civilizace.

Novověk – doba návazání na klasické ideály starověkého světa Řecka a Říma.

Je jasné, že pohled renesančních učenců na období středověku, se do dnešní doby neuchoval a došlo v posunu názoru na onu dobu a život v ní. V dané době docházelo v v kladném pohledu na živo k utváření dnešních národů, k základnímu utváření hranic států, vytváření lidských hodnot, jako je například čest, spravedlnost, pracovitost a jiné.

Období středověku nám tedy zahrnuje v životě lidí celkem dlouhou dobu, jednoho tisíce let. Byla to doba bouřlivá, plná válek dobytvačných, obraných, doba plná násilí páchaných na lidech jiného než katolického vyznání, doba útlaku obyčejných lidí, zpupnosti šlechty, nabubřelosti všemocné církve, loupeživých nájezdů ze Severu Evropy, z Jihoruských stepí, z arabského světa, ale jak jsem se již zmínil též rozkvětu kultury, cti, umění.

1.1. Časový úsek středověku

Jak bylo již zmíněno, období středověku zaujímá zhruba tisíc let v dějinách lidstva. Obecně můžeme říci, že jde o dobu od 5. do 15. století. Dle historiků je možno považovat za počátek středověku vícero než pouze jednu běžně užívanou a rozšířenou událost. Za počátek středověku, můžeme považovat tato data a s nimi závažné události s nimi spojené:

rok 313 – císař Konstantin povolil Ediktem milánským křesťanství a postavil jej tak na roveň pohanských kultů.

rok 375 – počátek stěhování národů. Tento je zapříčiněn vpádem Hunů do Evropy, z

oblasti mongolských stepí. Hunové si podmaňují Sarmatské Alany a následně porážejí

kmenový svat Ostrogótů. Ti po porážce ustupují do uherské kotliny a začíná tak stěhování národů.

rok 395 – rozdělení Římské říše na část Západní (první vládl císař Honorius) a na část Východní (první vládl císař Arkadius),

rok 476 – došlo ke svržení posledního západořímského císaře Romula Augusta velitelem germánských žoldnéřů Odoakerem, a následně dochází k pádu Západořímské

říše. Odoakar se na čas ujímá, jako král vlády nad územím, jehož se zmocnil.

Tato událost, tedy pád Západořímské říše je obecně považována za konec antického a počátek středověkého období. Tisíc let středověku si můžeme dále rozdělit na menší časové úseky a to dva:

1) 5. 11. století, období zvané raný středověk,

2) 11. – 15. století, období zvané rozvinutý (vrcholný) středověk.

Stejně, jako počátek středověku, tak i jeho konec je připisován k několika událostem, které měly zásadní vliv na život lidí.

rok 1492 – událo se několik zásadních událostí. V noci z 11. na 12. října doplul Kryštof Kolumbus k neznámému ostrovu, jenž nazval San Salvador, dále objevil Kubu a Haiti. Znovuobjevil tak Ameriku. Téhož roku došlo k ukončení rekonquisty na Pyrenejském poloostrově dobytím Granady.

rok 1453 – 29. květnu sultán Mehmed II. dobyl se svým vojskem Cařihrad a založil zde centrum své turecké říše (Istanbul). Tím končí tisíciletá říše Byzantská, potomkyně říše Římské.

rok 1517 – v některých pramenech se uvádí za možné datum ukončení období středověku též vystoupení německého teologa a reformátora Martina Luthera se svými tezemi. Ten 31. října 1517 ve městě Wittenberg zveřejnil, dle legendy přibytím na vrata zámeckého kostela, svých 95 tezí proti zkaženosti tehdejší církve, žádaje její nápravu.

1.1.1. Raný středověk

Raný středověk je ponejprve obdobím stěhování národů, díky zmiňovanému vpádu Hunů do Evropy. Ti byli nakonec spojenými silami Západořímské říše a Germánů, pod vedením římského vojevůdce Aetia odrazeni v bitvě na Katalounských polích ve Francii roku 451. Dva roky na to umírá jejich vůdce Attila a říše Hunů mizí z mapy.

V tomto období, můžeme říci v první fázi stěhování národů, se jedná především o posuny kmenů Germánů, kteří překonávají hranice Římské říše a usazují se na jejím území. Mezi kmeny sem můžeme řadit Góty, Burgundy, Vandaly, Langobardy, Alemany, Franky, Sasy a další. V této době hovoříme o Germánech, jako o pastevcích se stěhovavým zemědělstvím a společným obděláváním půdy. Žili v kmenech, kmenových svazech. Ve fázi usazování, začíná, vznikat vlastnictví orné půdy jednotlivými rodinami, když ostatní půda, jako lesy, rybníky, pastviny jsou stále jako marky, společné. Na římském území jsou ponejprve usazováni se souhlasem Římanů, ale s postupem času si zabírají území samovolně a na něm si zřizují své první barbarské státy. Prvním takovým státem byl Toloský stát (království) Vizigótů v jižní Galii 419 – 507. následovali další:

stát Vandalů v severní Africe 439 – 534,

stát Burgundů na území (dnešního) Burgundska 443 – 534,

stát Ostrogótů na území Itálie 493 – 553,

stát Langobardů na zemi severní Itálie 568 – 774,

stát Franků na území Francie.

Poslední zmiňovaný, tedy stát Franků se posléze ukázal, jako nejmocnější a nejproduktivnější a započal s postupným sjednocováním Germánie a postupným

podmaňováním ostatních germánských kmenů. Tento proces sjednocování byl v režii vládnoucích Merovejců a krále Chlodvika, jenž roku 498 přijal křest katolické církve a tak se vlastně postavil na stranu papeže, zprvu jako jeho ochránce, a též se tímto postavil proti ostatním germánským kmenům, neboť ti se hlásili buďto ke starým kultům ódinismu nebo ke křesťanskému ariánství. Základem pro úspěch francké říše bylo její uspořádání ve feudálním státu. Jednalo se o zvláštní princip správy a vlastnictví. K jeho rozvoji došlo v době 7. století. Základem byl „*osobní vtaň věrnosti vazala k seniorovi*“¹, tedy vazal přijal od seniora v zástavu půdu nebo úřad a tím byl svému seniorovi povinen pomoci radou a ve zbroji.

Merovejská dynastie byla roku 751 vystřídána u moci ve franské říši dynastií Karlovců, která se nadále snažila o rozšiřování území říše. I takto mocná říše časem dojde k poznání, že je neudržitelná a tak dochází roku 843 na základě Verdunské smlouvy k rozdělení říše franské na tři části:

na západ od Rýna (později) území Francie, kde se vlády ujímá Karel Holý,

na východ od Rýna (později) území Německa, kde se vlády ujal Ludvík Němec,

a na pruh území severní Itálie a pruh podél Rýna, který připadl s titulem císař

Lotharovi.

Druhá fáze stěhování národů je ve znamení posunů kmenů Slovanů z jejich domoviny za Karpatami a řekou Bugem. K výčtu kmenů můžeme řadit především kmeny Charvátů, Srbů, Slovinců, Poláků, Lužických Srbů, Makedonců, Černohorců, Bulharů, Rusů, Bělorusů, Ukrajinců a řadu dalších. K jejich obživě patřil lov zvěře a ryb, sběr plodin, zemědělství a pastevectví. Postupně osidlovali území střední a jižní Evropy, odkud se odstěhovali kmeny germánské a tak se směrem na západ dostali až na hranici s říšemi Sasů, Bavorů, Jutů a Duryнкů. V tomto období se prozatím hlásí ke starým slovanským bohům. Počínají zakládat své první říše.

¹ Čornej, Petr akol., Dějiny země Koruny české, Praha 1997, s. 20

říše Sámova – na území dnešních Čech a s vlivem i u okolních kmenů. Doba říše snad spadá do let 620 – 658,

říše – Velkomoravská na území dnešní Moravy a okolí, vznik před rokem 830-907,

říše – Chorvatů založená po roce 850,

říše – východních Slovanů, Kyjevská Rus založená varjagem Rurikem,

říše – knížectví Přemyslovců na území Čech, kdy je prvním zmiňován na stolci knížecím v souvislosti se spojenectvím s Moravany v jejich boji s franky kníže Bořivoj k roku 872,

říše – Poláků, založená, lepe řečeno sjednocena po dlouhých bojích Meškem I. K roku 960, jako knížectví.

Postupným usazení slovanských kmenů na nových územích můžeme uzavřít období etnického stěhování národů (do konce 6 století) a začíná doba utváření jednotlivých státních útvarů a jednotlivých národů. Samozřejmě dochází k velkým třenicím, hlavně mezi mocnou říší Franků a okolními kmeny germánskými a po jejich podmanění kmeny slovanskými. Do těchto bojů vstupují svojí měrou nájezdy zde nesídlících národů a kmenů.

- Po roce 550 vtrhli do Evropy kočovní Avaři, což byli Hunové smíšení s jinými barbarskými kmeny. Jejich moc začala po roce 600, kdy zemřel jejich vůdce Bayana postupně upadat a jejich konec znamenala porážka od Karla Velikého, jenž dobyl jejich sídlo na Dunaji.
- Roku 711 započala arabská expanze na Pyrenejský poloostrov. Jejich postup za Pyreneje byl zastaven roku 732 bitvou u Poitiers ve Francii.
- Roku 793 je zaznamenán první útok Vikingů na Anglii. Útoky Vikingů se táhly historií Evropy do konce 11. století. Zprvu jen loupily, ale postupem času se začali na nových územích usazovat a zakládat nová království.

- Na konci 9. století přichází nová hrozba z východu. Blíží se kočovné maďarské kmeny, roku 893 porážejí Bulhary, následně porážejí vojsko velkomoravské i bavorské. Usazují se v oblasti Dunaje.

1.1.2. Vrcholný středověk

Období rozvinutého středověku již není pro Evropu, až na malé výjimky dobou strachu z útoků z východu a severu Evropy. V době 11. století končí doba Vikingských výprav. V Anglii je roku 1066 poražena poslední velká výprava Vikingů z Norska, vedená králem Haraldem Krutým, jenž si nárokoval královskou korunu, stejně, jako Vilém dobyvatel z Normandie, anglosaským králem Haroldem Godwinssonem. K bitvě došlo 25. září 1066 u Yorku, když Anglosasové přepadli nic netušící nory u Stamford Bridge. Následně však byl Harold poražen v bitvě u Hastingsu 14. října 1066 Vilémem Dobyvatelem, jenž si též přišel pro královskou korunu.

- Roku 1241 vtrhli do oblasti střední Evropy Mongolové a plenili oblasti Polska, Moravy Uher a Slovenska. Proti nim byla organizována společná obrana, ale Mongolové na nic nečekali, porazili vojsko slezského knížete Jindřicha II. Pobožného 9. dubna u Lehnice a před novým nebezpečím vojska Václava I. se stáhli na východ a zde si roku 1243 založili svůj stát Zlatou Hordu.

Pro Evropu tohoto období jsou více, jak tyto výbojné útoky vedené proti ní, podstatnější války jiné. Jsou to války, které se vedly mezi jednotlivými královstvími, knížectvími či uvnitř nich a na jejich základě se upevňovaly hranice jednotlivých území. Sem můžeme řadit například:

- Válku stoletou mezi Francií a Anglií. V zásadě se jednalo o „*boj o Flandry, které byly závislé na dovozu anglické vlny a o jihozápadní anglická léna ve Francii*“² Válka se táhla s menšími i většími přestávkami více, jak sto let 1337 – 1453. Válka nakonec po prvních velkých porážkách skončila vítězně

² Haubelt, Josef; Groch, Miroslav; Valenta, Jaroslav a kol., Světové dějiny v datech I., Praha 1964, s. 103

pro Francii, které se podařilo vyhnat Angličany, a jim zůstal po uzavření míru roku 1453 pouze přístav Calais. V jedné z bitev padl například i český král Jan Lucemburský a to 26. 8. 1346 v bitvě u Kresčaku.

- Mezi války uvnitř států řadíme například válku dvou růží v Anglii 1455 – 1485.
- K bojům ovlivňujícím Evropu můžeme řadit například války mezi Českým knížectvím a později královstvím a svatou říší Německou.

Druhou velmi zásadní záležitostí pro Evropu, ale nejen pro ni samotnou, se stala doba křížových výprav. Ty byly pořádány nejen mimo území Evropy, ale též v rámci jejího území:

- Křížové výpravy pořádané mimo území Evropy do oblasti Palestiny jsou pro nás ty známější. První z nich byla vyhlášena roku 1095 papežem Urbanem II. Na sněmu v Clermontu, pod heslem „*Osvobození božího hrobu z rukou nevěřících*“³ doba těchto křížových výprav trvala 170 let. Do roku 1270 však Turci získali zpět všechna území, která předtím křesťané dobili.
- 1096 křížová výprava chudiny z Německa a Itálie. Při prvním střetu s Turky utrhli těžkou porážku. Byli pobiti, nebo prodáni do otroctví.
- 1096 – 1099 první výprava šlechty franko-normanské s podporou italských měst. Roku 1099 dobili Jeruzalém a na získaném území založili čtyři království.
- 1147 – 1149 druhá křížová výprava, byla naprosto neúspěšná,
- 1179 – 1192 třetí křížová výprava, měla za cíl znovudobytí Jeruzaléma, cíl však nebyl splněn. Pouze Richard Lví srdce se zmocnil Kypru.
- 1202 – 1204 čtvrtá křížová výprava vypravená Benáťany. Tato však neměla za cíl boj s Araby, ale měla otevřít obchodní cesty pro Benátky. Byl dobyt Cařihrad a založeno na byzantském území Latinské císařství,

³ Haubelt, Josef; Groch, Miroslav; Valenta, Jaroslav a kol., Světové dějiny v datech I., Praha 1964, s. 153

- 1212 proběhla křížová výprava dětí. Část členů výpravy byla prodána do otroctví, část pobyta.
- 1217 – 1218 pátá křížová výprava. Organizují ji uherští-nizozemští-porýnští feudálové,
- 1228 – 1229 šestá křížová výprava. Organizuje císař Fridrich II.
- 1248 – 1254 sedmá křížová výprava. Organizuje ji francouzský král Ludvík IX.
- 1270 poslední osmá křížová výprava.

Ač tyto výpravy neměly takový úspěch, jak se původně zamýšlelo. Vedly však k ohromným změnám. Účastníci těchto výprav se seznamují s novými zeměmi, novými národy. Poznávají nová řemesla, plodiny, látky, rozšiřuje se obchod s Předním Orientem. Poddaní, kteří se navrátí z výpravy, získávají pro sebe a rodinu svobodu, bohatnou kupci, přeživší feudálové, ale hlavně papež a církve (dary zbožných křižáků, křížové desátky...). Evropané získávají větší rozhled, zvyšují si životní potřeby lidí, hlavně těch bohatých. Chtějí se oblékat v bohatém stylu Arabů (šperky, kožešiny, hedvábí, spodní prádlo, voňavky...), chtějí lépe trávit volný čas (postele na spaní, lov za použití sokola, kořeněná jídla, hra v šachy...). Rozšiřuje se rytířství se všemi jeho atributy.

- Do druhé oblasti křížových výprav patří křížové výpravy pořádané na samotném evropském kontinentu. Ty se pořádaly jednak na Pyrenejský poloostrov, který byl v područí Arabů-Maurů a jednak proti (odpadlíkům) od pravé víry křesťanské. V zásadě se jednalo hlavně o posílení moci knížat světských, o získání nových území a o bohatství z toho plynoucí na straně jedné a o mocenskou upevnění církve a postavení papeže na straně druhé.
- Roku 1209 byly zahájeny křížové výpravy na jih Francie proti albigenským a valdenským. Ukončeny jsou roku 1229,

- Roku 1420 vyhlásil král Zikmund křížovou výpravu proti Husitům. Dopadla pro něho neúspěšně, stejně tak jako jeho další pokusy, které opakoval v letech 1421, 1422, 1426, 1427 a 1431.
- 30. 5. 1434 dokázala Panská jednota složená z katolických pánů a umírněných husitů porazit v bitvě u Lipan husitské polní vojsko, jehož zbytky odešly na Slovensko, kde bojovaly dalších několik desítek let. Postupně tak docházelo na obsazování měst a hradů hlásících se k radikálnímu křídlu Tábora. Mezi posledními byly Hradec Králové a hrádek Sion u Kutné Hory, kde bylo vše ukončeno roku 1437 jeho dobytím, který hájil Jan Roháč z Dubé.
- 5. 7. 1436 byla v Jihlavě přijata „kompaktáta“ pro husitské obyvatelstvo, která povolovala přijímání z kalicha a v omezené formě i tři pražské články.
- Po krátké vládě Ladislava Pohrobka (1453-57) byl zvolen v první volbě českého panovníka 2. 3. 1458 za Českého krále šlechtic a do té doby správce země Jiří z Poděbrad. Ten se snažil o obnovu země a o jednotu mezi kališnickou a katolickou stranou. Jeho úsilí bylo však mařeno, jak ze strany papeže, který jej prohlásil roku 1466 za sesazeného z trůnu a dal jej do klatby, tak aktivity Uherského krále Matyáše Korvína.
- Roku 1471 byl na uprázdněný Český trůn povolán polský princ a katolík Vladislav Jagellonský. Od nástupu na trůn bojoval s Matyášem Korvínem až do jeho smrti roku 1490, kdy se ujal vlády též v Uhrách. Problémy však měl i na domácí půdě, kde mu nepřáli ani kališníci, ani katolíci.

V období 15. století dochází k rozvoji mořeplavby a k postupným odvážným výpravám mořeplavců, které posupně změní mapu do té doby známého světa. Mimo to přinášejí do Evropy nové poznatky, nové druhy pokrmů, koření, vzniká obchod s otroky a přichází do Evropy bohatství. Evropské státy zejména Portugalsko, Nizozemí a Španělsko začnou ohromně bohatnout na nových územích. Evropa se postupně začne přeměňovat a tím i ukončí „**temné**“ období středověku.

- 1487 – 1488 Portugalec Bartolomeo Diaz pojmenoval nejjižnější cíp afriky mysem Dobré naděje,

- 1497 - 1498 brázdí moře Vasco da Gama, obeplul Afriku a dostal se až do Indie,
- 1492 12 října doplul mořeplavec z Janova Kryštof Kolumbus k neznámému ostrovu, který nazval San Salvador. K tomuto objevu přidal ještě ostrovy Kubu, Haiti, několik dalších ostrovů, jako Jamajku, či Portoriko a pevniny dosáhl až roku 1498 u ústí řeky Orinoko,
- 1497 Benátčan Giovanni Caboto objevil poloostrov Labrador a Nový Foundland,
- 1500 doplul Portugalec Cabral k břehům Brazílie,
- 1501 Florentin Amerigo Vespucci několikrát navštívil Jižní Ameriku a popsal krajinu, která po roce 1507 vesla jeho jméno „Země Amerigova“,
- 1513 překročil Španěl Núñez Balboa Panamskou šíji a dostal se k Tichému oceánu, čímž dokázal, že nové území je vlastně dalším světadílem, nikoliv Indií.

1.2. Kultura a umění středověku

Můžeme bez nadsázky říci, že středověká kultura má své kořeny v období pravěku. Navazuje na kulturu Keltů, jejichž kořeny nacházíme ve Švýcarsku na nalezišti La Tène „na severním břehu Neuchatelského jezera“⁴, (odtud pojmenování doby Keltů laténskou), spadající do období 5. – 1. století před naším letopočtem. Druhou kulturní oblastí, na kterou navazuje kultura středověku, je kulturou asijských kočovných národů, se kterými přišly evropské národy do styku a která spadá do období od 7. století před naším letopočtem až po rozpad západořímské říše, tedy do 5. století. Rozpad západořímské říše umožnil rozvoj umění barbarských národů (především germánských) a tak o něm mluvíme, jako o umění barbarském. Obě na první pohled rozdílné kulturní oblasti, aniž se to může dnes zdát, působily na utváření středověké Evropské kultury. Jsou to například zvířecí motivy stepních národů, objevující se v umění oblasti Skandinávie a u Keltů. Ve všech těchto uměních jednotlivých národů se objevuje dynamičnost a vnitřní souhra pohybu v daném ornamentálním umění. Ke keltským oblastem života v kultuře, kde se objevovalo jejich umění, patří stavby, takzvaná oppida (jejich opevněná sídliště, stavěná na strategických místech od poloviny 2. století před naším letopočtem), kultovní stavby a svatyně, sochařské umění, umělecké řemeslo (lidské masky, náramky, nákrčníky, zdobily se též zbraně, nádoby a jiné předměty denní potřeby). Nejvíce památek na keltské umění nalezneme v jižní Francii. Umění asijských kočovníků se projevovalo především v odlévání drahých kovů zlata a stříbra do ozdob šatů, zbraní, postrojů koní... s motivy zvířat, později v menší míře též s motivy lidí a rostlin. Motivy byly často v poloze zápasu nebo v propletenci značícím pohyb. Pozůstatky po umění byly na západ od Karpat nalezeny například v Polsku.

V době pohybu germánských kmenů se Gótové dostali až do oblasti Transylvánie, Černomoří a pronikali na Krym, za doby pobytu se spojili s asijským etnikem a vznikly tak základní charakteristické prvky barbarského umění doby stěhování národů. To se pak postupně doplňovalo o další prvky umění římského, byzantského a o vlivy

⁴ Pijoan, José, Dějiny umění III., Praha 1978, s. 155

jednotlivých barbarských oblastí. Umění se projevuje především v bohatém zdobení a slohové jednotnosti. Základ je kladen na geometrické umění s technikou přihrádkového emailu. Je tu obliba drahých kovů (zlato) a kamenů (drahokamy), vyrábějí se spony (na šaty, pláště, opasky, uchycení pochvy s meče a jiné), zdobí se zbraně, pochvy, brože, přívěšky (zprvu pohanské, později křesťanské). Od Ostrogótů a Franské říše doby merovejské se nám zachovaly upomínky na umění sochařské a stavitelské. Zprvu si Germáni přestavovali opuštěné římské vesnice a města, zejména na úrodných místech. K projevům vlastní architektury v oblasti působení Franků a Ostrogótů dochází o něco později a sem můžeme zařadit například dochované Theodorichovo mauzoleum v Ravenně, nebo zbytky jeho paláce tamtéž. Jinak si stavěli franští panovníci oblíbené dvory a paláce, kde se objevovaly odkazy na římskou dobu v podobě lázní, lodžii, teras a jiné. Po přijetí křesťanství začali Germáni stavět stavby oslavující nové náboženství, těmito stavbami byly baziliky, na jejichž stavbu používali materiál z římských staveb. Nejstarší a také nejlépe dochovanou stavbou, je z počátku jejich stavebních pokusů baptisterium sv. Jana v Poitiers, kostel san Juan v Baños, ze 7. století pak bazilika sv. Petra ve Vienne, či krypta v Jouarre. O sochařském umění nám dokládají zmínky nálezy sarkofágů s křesťanskými motivy. Samostatnou oblastí pak byly místa, jako Pyrenejský poloostrov, kde se prolínaly postupně kultury Vizigótů a Arabů, oblast Anglický ostrovů, kde se prolínal, ale též utvářel samostatně vliv kultury Germánů, Římanů, Keltů a v neposlední řadě oblast severní Evropy, kde to byla kultura Vikingů. Všechny tyto oblasti měly vždy něco společného, ale i mnoho odlišného. To se mělo do budoucna změnit. Prvním takovým pokus byla doba Karolinského umění.

1.2.1. Karolinské umění

Období zvané Karolinská kultura, nebo Karolinské umění, v některých pramenech se dočteme o Karolinské renesanci, je období panování franského krále, později císaře Karla Velikého. Na základě své představy o universální jednotě křesťanského světa se pokusil na svém dvoře v Cáchách shromáždit to nejlepší z kultury a umění, co v té době bylo. Shromáždil vše, co se zachovalo z antické tradice západní říše, dědictví germánských národů, učení a umění anglo-irských klášterů. Je to první pokus o universálno a též počátek vzestupu evropské kultury. Většina učenců své doby nepocházela z Itálie (zde jen málo zůstalo ze slávy Říma, po nájezdech barbarů), ani ze Severní Afriky a Španělska (ty se v té době nacházely v područí Arabů), a ani z Germánie, neboť ta přijala křesťanství nedávno a prozatím ne celá. Proto se Karel obrátil pro největší učence, jako nejvýznamnější představitele „nové“ Západní říše a spojenec a ochránce papeže na ostrovní Anglii. Obklopil se anglosaskými a irskými misionáři, kteří byli největšími tehdejšími znalci svatých textů. Na kosmopolitním dvoře tak působili Alkuin z Yorku (Anglosas), Theodulf (Vizigót), Einhard (Germán), Angilbert (Germán), dále tu byla řada rádců a státníků z Itálie, stavitel Odo z Met, a který pro císaře vystavěl kapli jeho paláce v Cáchách, na jejíž stavbu byl mramor přivezen až z Itálie z ravennského paláce. Stavěly se nejen paláce (Cáchy, Ingelheim, Nijmegen a jiné), křesťanské stavby, jako byly baptisteria, opatství, kaple (Germigny-des-Prés a jiné), ale i veřejné stavby (most v Mohuči přes Rýn, nedokončený průplav mezi Rýnem a Dunajem a jiné). Jako stavebního materiálu se nejprve používalo dřeva, které bylo později postupně nahrazováno zdivem, které pozvolna vytlačilo dřevo do horních částí staveb, než „zmizelo úplně“. Samotný rozvoj kultury se soustředil do nitra klášterů. K nejvýznamnějším klášterům patřily v té době hlavně St. Gallen (Švýcarsko), Fulda (Hesensko), klášter na ostrově Reichenau (Bodamské jezero). V oblasti sochařství se nám vlastně krom malých sošek, žádné monumentální sochy nezachovaly, jediná bronzová plastika, která se zachovala je jezdecká soška Karla Velikého. Rozvité je šperkařství a různé reliéfy ze zlata (byly však v dobách nouze roztaveny), řezby na slonovinu s motivy pohanskými a křesťanskými (ty se zachovaly, neboť se nedaly roztavit a prodat). V oblasti písemnictví je tu velká péče o knihy, především o Vulgátu a její přepisy, evangelia, životopisy...atd. Velké oblíbené se v této době, i v budoucnu těšily

miniatury (zdobné kresby v knihách), na jejichž tvorbě se podíleli nejzručnější malíři své doby.

1.2.2. Románská kultura

„Svět ze sebe setřásá hadry, aby se oděl bílým hávem kostelů“⁵ slova, jež vyšla z centra nové západoevropské kultury pro 11. a 12. století, z jihofrancouzského kláštera v Cluny od místního mnicha Raoula Glabera. Název pro období kultury Románská můžeme hledat v odvození z jejího částečného navázání na odkaz Říma, z jeho Východní části říše a to v oblasti architektury a ornamentiky. Samotné označení doba románská však pochází od normandských archeologů z roku 1818. Románská kultura zasáhla především oblasti Itálie, Galie, Germánii a v oblasti Porýní, část Británie a pyrenejského poloostrova. Odkazy na ni nalezneme samozřejmě i na našem území.

V Románské kultuře se uplatnila především v architektuře půlkruhová valená či křížová klenba s kopulí, jež umožnila stabilitu, na svoji dobu, smělých staveb. Chrámy se začaly stavět s půdorysem kříže, s oltářem, jenž měl pod sebou umístěnu kryptu. Používá se celá řada sloupů a pilířů s různým zdobením hlavic, od jednoduchých, přes různé vzory listový, korintských vzorů, exotických zvířat, irských či islámských motivů, po výjevy z bible či vesnického života. Ke znaku chrámového stavitelství románského období patří ještě malá okna, která jsou z horní strany ukončena polokruhem. Architekti nemuseli dodržovat žádné předem určené míry a vše podřizovali pouze stabilitě staveb. K hlavním památkám této doby můžeme přiřadit: např. klášter v Moissacu ve Francii se svoji křížovou chodbou, kostel Notre-Dame-la-Grande v Poitiers, chrám San Isidoro s jeho královským pohřebištěm, katedrálu v Zamoře, dóm i šikmou věž v Pise, dóm ve Špíru a Wormsu. Na našem území najdeme románské památky v příkladech: např. rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě, kostel sv. Jakuba v Jakubu.

V oblasti sochařství a malířství se spodobňují v rámci výzdob chrámů, klášterů a vlastně všech křesťanských staveb, klasické křesťanské náměty, k nimž nejčastěji patří

⁵ Čapek, Vratislav; Pátek, Jaroslav, Světové dějiny I., Praha 1992, s. 93

„*apokalyptické vidění sv. Jana*“⁶. Díla tak mají prorocký, až apokalyptický charakter, nebo pouze vyprávějí příběh. Využívá se Starý zákon, příběhy ze života Kristova, příběh Kaina a Ábela, Samsonova smrt, Abrahám a Izák, objevují se příběhy o Panně Marii. Malby se užívá k výzdobě stěn, stropů a velká pozornost se věnuje i chrámovým oknům, na něž se umisťovaly obrazy v podobě barevně vyřezaných sklíček, skvěle poskládaných do předem připravených kompozic. Malby a sochařské skulptury nalezneme: např. v kapli Berzé-la Ville, bazilice Saint-Denis, kostele Saint-Savin-sur-Gartempe ve Vienne, kostele San Martin ve Frómistě, kostele Santa Maria v Tahullu, bazilice St. Angelo in Formis u Capui, kostele sv. Jiří v Oberzellu.

Rozvoj zaznamenává zlatnictví se svojí technikou emailu. Látky pro urozené se sice dovážejí z Východu, ale začíná se v této době rozvíjet výšivka i v Evropě, o níž máme největší památku z tapiserie z Bayeux, známe i např. nástěnnou tapisérii v katedrále v Geroně zvanou Stvoření. V tomto období klesá v některých zemích, jako je Francie zájem o knihy a tak zde do ústraní přechází umění miniatur. Naopak v oblasti Itálie zaznamenáváme dvě velká střediska tohoto umění. Je to v dílně papežské knihovny v Římě a v klášteře Monte Cassino. Na rozmanitost oblasti a jejich odlišného vkusu a ovlivnění nám poukazuje i bohaté nalézání deskových maleb z oblasti Katalánska, jež zdobily čelní strany oltářů.

⁶ Pijoan, José, Dějiny umění, Praha 1978, s. 248

1.2.3. Gotické umění

Dostáváme se k uměleckému slohu, jenž nebyl takřka ničím živěn z odkazu antiky a plně vystihoval principy křesťanské společnosti, jejího chápání a vnímání světa. Pojmenování slohu vzešlo „z pera *Giorgia Vasariho, malíře, architekta a spisovatele*“⁷. Gotické umění je charakteristické pro Evropu 12. – 15. století. Vyšlo ze severní Francie, konkrétně z kláštera v Saint-Denis, kde již roku 1140 provedli architekti první stavitelské pokusy v novém slohu. Právě původ nového slohu, zvaného gotika, zapříčinil, že se nerozšířil plně po celé Evropě. Částečně netečná zůstala oblast Itálie, ale i sem do některých částí tento sloh zasáhl. Z Itálie, jak jsem se již zmínil, konkrétně od florentského manýristy Vasariho, pochází označení uměleckého slohu „gotický“. Tento, odvodil název od germánského kmene Gótů, kteří roku 410 vyplenili Řím. Odtud také pramenila určitá italská nedůvěra k novému slohu.

Typické pro gotickou architekturu je vertikální pojetí staveb, vzhůru k nebesům, snaha se jich dotknout. Stavějí se mohutné chrámy, zde pomohly nové metody výpočtů, které umožnily lépe propracovat a snést váhu kleneb, na opěrné sloupy uvnitř a vně staveb, úzké měšťanské domy, hrady na vrcholcích kopců, štíhlé městské brány a strážní věže. Charakteristický je lomený oblouk, který je někdy interpretován, jako modlicí se sepjaté ruce. Do architektury se vpravují také novinky, jako jsou klenby, postupně zdobené diagonálním žebrovím, vysutý svorník. Podařilo se vnitřní stěny chrámů rozdělit na tři části: na velké arkády mezi hlavní lodí a bočními loděmi, důmyslným propočtem se hlavní loď zdvíhá nad boční. Nad arkádami je triforium a vysoká okna, jejichž kružby se měnily ve vzájemně proplétající se větvoví s plaménkovým motivem, jimiž do vnitřních prostor staveb proniká velké množství světla. Stavby jsou bohatě zdobené ve všech částech a místech od průčelí, zdobené sochami svatých, přes fiály na opěrných průčelích, po profily oblouků, či svorníky zdobené motivy odkazujícími na místní faunu a flóru. K pozoruhodným stavbám té doby můžeme přiřadit: např. Katedrálu v Amiens, Remeši, Chartres, Orvietu, Seville a

⁷ Pijoan, José, Dějiny umění IV., Praha 1978, s. 25

jiné, zámek v Tarasconu, papežský palác v Avignonu, burza ve Valencii, hrad Bellver, Castel del Monte, palác Ca'd'Oro v Benátkách, radnice v Bologni, Lovani. U nás patří k památkám: chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, sv. Bartoloměje v Plzni, Panny Marie na Starém městě, Karlův most, Staroměstská mostecká věž, Prašná brána v Praze, Týnský chrám, hrady Rábí, Karlštejn, Točnický, Kašperk, Kost, Loket, Křivoklát, Švihov, Blatná a jiné, stavba měšťanských domů ve městech Praha, Kutná Hora, Telč, Slavonice a další.

Výtvarné umění, a nejen to, v sobě ukrývá čtyři významy: nalézáme význam Historický, ztvárňující nám určitý jev. Morální, jež nás odkazuje na hlavní atributy křesťanského chápání života. Jinotajný, jež znázorňuje určité metafory, alegorické odkazy. Teologický, jež se nám snaží ukázat boží prozřetelnost při tvorbě díla. Malby se umísťovaly na stěny a klenby církevních staveb, i když zde jim ubylo prostoru, a tak se přemisťují na chrámová okna, jejichž výzdobu financovali donátoři a tak je vždy mezi oklopujícím motivem znak daného donátora, a na desky oltářů, na chrámový mobiliář, který byl dosti poničen při válkách. Ve velkém se začaly malbou zdobit knihy. V sochařství se dále pokračuje ve zpodobňování Krista a Panny Marie. Jejich póza se však oproti románskému zpodobnění pozměnila. Kristus se již nezpodobňuje, jako všemohoucí obklopený symboly evangelistů, ale jako boží syn v postoji kazatele se zavřenou knihou Písma. Panna Marie se zpodobňuje, jako mladá, usměvavá, stojící, nebo sedící a na levé ruce nebo koleně má Krista. V dílech se objevuje celý její život. Dále tu byly náměty, jako klanění tří králů, sochy svatých jednotlivých krajů, jsou tu i sochy světských panovníků a zdobení jejich hrobek. Zprvu jsou gesta figur a jejich tváře umírněné, klidné, umělce, jakoby nejímalo tělo, jen duše. To se postupně mění a v dílech se objevují i nahé sochy, prosazuje se snaha o zachycení dramatického stavu, lidského utrpení. Rozvíjí se skulptura s využitím slonoviny, zlata a stříbra. Sloužily, jako ozdoba skříněk na šperky, voňavky, nebo stojánky pro zrcadla. K námětům patřily, jak výjevy ze života svatých, malé kopie velkých soch z katedrál a kostelů, tak i výjevy ze života prostých lidí, turnaje, lovecké scény i milostná zábava. Významná díla malířů a sochařů nalezneme: např. katedrála v Amiens, Notre-Dam, Pamploně, ve Vichu, klášter v Santes Creus, chrám ve Westminsteru a jiné, v knižní iluminaci Písně o Panně Marii uložené v Escorialu. Přebohaté hodinky vévody z Berry, Monterameyský breviář

a jiné. U nás se setkáváme s gotickým uměním u soch: např. náhrobky přemyslovských knížat a triforiu ve Svatovítské katedrále, malířství: např. hradní kaple na Karlštejně, vyšehradský oltář, třeboňský oltář, litoměřický oltář, Graduál Litoměřický. K autorům zde patří Šimon Láb, Hans Krell, Hanuš Elfeldar. Rozvíjí se hojně knižní iluminace, kde vynikali především: Janíček Zmílelý z Písku, Valentin Noh z Jindřichova Hradce, nebo Jan Mikus. Především se zdobily: Bible a menší modlitební knihy: např. německy psaná Bible pro Václava IV., Velislavova bible, Pasionál abatyše Kunhuty, cestopis Mandevilla, Kronika Trojanská, Lucidář a jiné.

1.2.4. Nastupující nová doba

Již v průběhu 14. století se začíná v Itálii formovat nové umění plně se oddávající odkazu své zašlé slávy z dob antiky. K tomu se přidává i nové úsilí badatelů, učenců a vynálezců. Tyto nové myšlenky a směry měly ovlivnit nadcházející období konce středověku a nový věk.

Renesance – vzorem je pro ni „výhradně“ antika. V uvozovkách proto, že nejde, i když překlad pojmu renesance (znovuobrození, znovunarození...) k tomu svádí, o pouhé kopírování antiky, ale o její využití. O využití jejích ideálů přirozeného a harmonického života. Umění, tedy hlavně malířství a sochařství se vymanilo ze zbožštělé strnulosti gotiky a je tu snaha o zachycení reálných postav, objevuje se snaha o zachycení vnitřního rozpoložení. V dílech se mistři odtrhli od neustálého zpodobňování svaté rodiny a soustředí se hlavně na člověka. Na zpodobnění jeho portrétu, nebo o davové scény, či alegorie ze života, vše zasazené do antizujícího prostředí staveb či krajiny. Malířství znovuobjevuje krásu lidského těla v nahotě. Ta se postupně dostává též do literatury v erotických dílech. V oblasti architektury dochází též k napodobování antických staveb a je kladen důraz na pohodlí a okázalost. Tak je tomu, jak u městských domů, tak i u venkovských letních sídel bohatých, ke kterým patří zámky, letohrádky či vily. Daná kultura měla však i svoji stinnou stránku a tou byla velká nákladnost takového honosného života a tak vzniká mecenášství, neboť jen málo rodů či jednotlivců bylo natolik bohatých, ti chudší pouze napodobovali bohatý renesanční život. Ti bohatší se stávali chleboďárci učenců a umělců, kteří dostávají jména, vystupují z anonymity.

Architektura – v této oblasti se ustupuje od určité roztříštěnosti staveb gotických a přechází se v oblasti chrámových staveb k centrálnímu prostoru, používají se bohaté pilastry, což je úzký svislý pilíř při zdi, mírně vystupující před její líc, který s ní tvoří konstrukčně jeden celek a je členěn na patku, dřík a hlavici. Strop staveb je zaklenut mohutnými kopulemi, okna a dveře jsou zdobeny rovným břevnovím. Světské stavby mají široká okna a světlé prostorné sály, zdobené často dle starověkých vzorů. K nejvýznamnějším stavbám své doby patří v Evropě: světské stavby ve Francii: Fontainebleau, Azay-le-Rideau, Saint-Germain-en-Laye, Chambord, Amboise..., v Itálii: palác Farnese, palác Massimů v Římě, villa Madama v Římě, villa Giulia

v Římě, vila Valmaran, vila Rotonda u Vicenzy..., Německo: zámek v Heidelberku, radnice v Lipsku, Brémách a ve Schweinfurktu..., ve Španělsku: palác Karla V. Alhambře, palác Monterrey v Salamance, v Čechách: letohrádek v Praze, zámek Litomyšl, Bučovice, Častolovice, Červená lhota..., církevní stavby ve Francii: kostel Saint-Eustache, kostel Saint-Michel v Dijonu..., v Itálii: kostel Santa-Maria-della-Consolazione v Todi, chrám sv. Petra ve Vatikánu, kostel Redentore v Benátkách..., Německo: ..., ve Španělsku: klášter Escorial, klášter rytířů Kristových v Tomaru, kaple San-Juan-de-los-Reyes v Toledu..., Čechy: kostel sv. Petra ve Zhořelci, kostel sv. Michala v Chrudimi

Malířství – zde, stejně jako v ostatních oblastech umění daného slohu je základem vtisknout dílu harmonický řád. To se umělcům daří především na základě poznávání skutečnosti, která je pro ně se svými zákonitostmi základní inspirací. Subjektivní poznání je objektivně začleněno do kompozice, jejímž základem je geometrie, v níž je chápán prostor. Postavy se stávají trojrozměrné, díla jsou vzdušná a mají světský zjev, aby se později umělci opět vraceli k náboženským motivům. K významným umělcům doby můžeme zařadit v Nizozemí: H. Bosche (Lod' bláznů), J. van Eyck (Manželé Arnolfini), v Itálii: Leonardo da Vinci (Poslední večeře), Raffael Santi (Sixtinská madona), ve Francii: A. Dubois, M. Fréminet, ve Španělsku: A. Berrugue, na našem území doznává velkého rozvoje knižní malba, sgrafita a malba portrétů (kde za nejstarší dochovanou je považována podobizna Albrechta Libštejnského z Kolovratze 16. století).

Humanismus: Stoupenci tohoto myšlenkového hnutí opírali svoje názory o antické myslitele z doby předkřesťanských filosofů Řecka a Říma. Humanisté nepopírali existenci křesťanského Boha, zůstávali křesťany, ale svoji pozornost soustředili na člověka, na jeho svébytné bytí, na jeho existenci a hodnoty. Důležité pro člověka má být jeho schopnost rozumného jednání a právo na svobodné rozhodování. „...*počínání člověka však v jejich chápání nebylo absolutně svobodné, neboť lidské bytosti nejsou dokonalé, dopouštějí se chyb, omylů i mravních poklesků. Člověk proto musí pochopit vlastní svobodu i její hranice; jedině tak se stane vyrovnaným, odpovědnými*

*snášenlivým a nebude ji více barbarem.*⁸To bylo hlavní myšlenkou humanistů, lidství, oproštění lidí od nevědomosti. I přes to, že křesťanská linie tradiční i reformovaná neviděla reformní myšlenky humanistů příliš ráda, dokázaly oba tábory některé z myšlenek humanistů akceptovat a přijmout za své. K tomu patřily především oblasti vzdělávání, kde humanisté vyzdvihovali potřebu vzdělání klasických jazyků, jako byla latina, hebrejšтина, či řečtina a oblast přírodních věd, jako byly lékařství, zeměpis, astronomie, fyzika...atd. Můžeme říci, že díky velkému zájmu humanistů o přírodní vědy, položili základ moderním vědám a to díky využívání metod pokusu a experimentu. Velkého rozvoje zaznamenali díky vynálezu knihtisku, který umožnil ve velkém šířit jejich myšlenky na všechny strany. Díky svému zájmu o člověka, tak umožnili i umění lepší náhled na tělo člověka a jeho nový „objev“ v malířství a sochařství, či literatuře. Ke známým myslitelům doby můžeme přiřadit především:

- Albrecht Dürer (Němec) 1471 – 1528 přichází s první učebnicí geometrie v rodném národním jazyce,
- Adam Ries (Čech) 1492 – 1559 vydává v němčině knihy početnic a zasazuje se o užívání desítkové soustavy a arabských číslic. Díky knihtisku se jeho knihy rozšiřují a matematika se tak stává snazší a srozumitelnější,
- Johannes Gutenberg (Němec) narozený roku 1397 v Mohuči, zemřel roku 1468. Od roku 1438 prováděl pokusy s tištěním kniha. Jeho prvotinou je „*Sibyline proroctví o posledním soudu*“, z něhož se však zachoval pouze malý zlomek. Na naše území se první knihtiskařský stroj dostal roku 1468 do Plzně, do Prahy až roku 1487, roku 1499 do Olomouce.
- Mikuláš Kopernik (Polák) 1473 – 1543 dokázal, že země není středem vesmíru, ale že se točí kolem slunce a dokonce kolem své osy, přišel s takzvaným heliocentrickým názorem.

⁸ Čornej, Petr a kol., Dějiny země Koruny české I., Praha 1997, s. 204

2. Výchova a vzdělávání v období středověku

V této kapitole se věnuji oblasti vzdělávání a výchově v době středověku. Je jistě zbytečné zde zmiňovat, že v tomto období nemůžeme v žádném případě hovořit o školství, které by se dalo srovnávat s tím dnešním, ale bylo jistě cenným základem pro budoucí vývoj v této oblasti.

Na začátku, než se pustíme do samotného představení koncepce vzdělávání a výchovy v období středověku, je důležité si představit proměnu myšlení lidí a představení si nové duševní koncepce člověka a jeho vztahu k životu.

Antika - se snažila poznávat život kolem sebe z pohledu racionálního myšlení, nechala se inspirovat přírodou, vychutnávala si estetičnost v dokonalosti a kráse lidského těla, což je patrné při pohledu na množství antických soch znázorňujících člověka v jeho plné kráse a síle. To bylo i cílem života „*kalokagathia*“, neboli krásný a dobrý, čili harmonie duše a těla. Základem života byl tedy život pozemský. Na první místo se stavěly zájmy státu, až na druhém místě byl zájem jedince, když je silný a bohatý stát je spokojený i jedinec. Při učení se kladl důraz na tělesná cvičení, na dialogickou metodu, empirii a základem vzdělání bylo sedmero svobodných umění.

Křesťanství – se stává v podstatě pravým opakem antiky a jejího ctění života. Křesťané se obracejí zády k přírodě a k umění, ke kterému si hledají postupně cestu. Pohrdají vlastním tělem a slastmi života. Člověk má žít život s cílem posmrtného života, za života se má snažit, co nejvíce poznat Boha a pokusit se o porozumění víře. Proti racionálnímu rozumu staví „*supranaturalismus*“, svět nadpřirozených sil. Křesťanský učenec Terullianus (160-222) „...*vyhlašuje prvenství víry nad rozumem. Řeckou moudrost nazývá švindlem. Křesťanům není třeba dalšího pátrání; Credo, quia absurdum est*“⁹Obsahem vzdělávání se stává Písmo svaté, které je vlastně postaveno do středu celého života, kolem něhož se má vše točit. K zásadám života má patřit křesťanské desatero a jeho dodržování. Obsah vzdělání se smrkl na Písmo svaté a jeho

⁹ Vacínová, Tereza, Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského, Praha 2009, s. 68

výklad, na neustálé memorování textů a disputacím o nich. Až v průběhu vývoje dochází k myšlenkové změně, která vyústila v nástup nového proudu zvaného „*scholastika*“.

Scholastika – zahrnuje rozsáhlé období 9 - 16. století, jež můžeme rozdělit na tři období. Na scholastiku ranou, vrcholnou a pozdní. V podstatě se jednalo o spojení církve se světskou mocí, o snahu racionalizovat víru, podpořit církevní dogmata rozumem „...*credo ut intellegam*“¹⁰. Scholastik by měl při svém bádání postupovat za pomoci dedukce a dialektiky od nejstarších názorů na danou otázku. Vše by si měl pečlivě zaznamenat, porovnat a nakonec vynést syntetický závěr.

- v prvním období (9. – 12. století) se scholastika zabývala obecnými pojmy, vlastními universáliemi a sporem mezi realisty a nominalisty. K představitelům tohoto období řadíme: Isidor ze Sevilly, Johannes Scottus Ariguena, Gerbert, Anselm.
- ve druhém období (12. – 14. století) dochází k sepisování, sumarizaci všech dosavadních vědomostí. Hlavním zdrojem informací je Písmo svaté, Aristotelova filosofie a učení církevních otců. Zároveň je to období zakládání a rozkvětu universit. K hlavním představitelům období patří: Albert Veliký, Tomáš Akvinský, Roger Bacon.
- ve třetím období (14. – 16. století) dochází k postupnému převážení názorů nominalismu ve sporu s racionalismem. Rozvíjí se křesťanská mystika a zároveň přírodní vědy. I přes to, že má scholastika kladný vliv na vznik nových škol (universit i městských škol) dostává se do ostrého odmítavého postoje humanistů. Ti stojí v opozici vůči myšlenkovým dedukcím scholastiků, kteří se opírali o dialektiku a formální logiku a k tomu odmítali její „znetvoření“ latinského jazyka, který se snažili humanisté očistit od vulgarity. K hlavním představitelům tohoto období scholastiky patřili: Johannes Duns Scotus a William Occam.

¹⁰ Vacínová, Tereza, Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského, Praha 2009, s. 103

Po pádu Západní části Římské říše došlo v prvních desetiletích 6. století k úplné likvidaci antické sítě škol. V Galii, Hispánii i Itálii. Uprázdňené místo začala pomalu postupně zaplňovat síť škol církevních. Tyto byly zakládány při katedrálách a kláštorech místními biskupy a opaty, kteří školy zároveň spravovali. Je samozřejmé, že tato síť škol byla dosti nedokonalá a nestálá, v závislosti na polickém dění, byl na nich vzděláván omezený počet studentů, v ne příliš velké kvalitě vyučování.

Středověk nám přinesl již zmíněné rozdělení společnosti na několik stavů:

- kněží – jejichž vzdělání v křesťanském asketismu s církevní výchovou je mělo připravit řádně na práci v církevních institucích. Později i ve službách světských panovníků a velmožů, výchova probíhala v rámci domovských institucí (kláštery, katedrály, později university)
- feudálové – procházeli v rámci rytířské výchovy vojenskou a tělesnou přípravou především na ochranu zájmů jejich pána a církve, výchova probíhala na hradech a v pevnostech,
- poddaní – cílem u vzdělání poddaných bylo hlavně docílit jejich zbožnosti a poslušné oddanosti církvi a jejich pánům „...*ora et labora*“. Učili se psaní, čtení a základům počtů a hlavně Písmu svatému, jejich výchova probíhala v rámci škol církevních institucí,
- měšťané – tento stav se objevuje až v průběhu středověku, spíše v jeho vrcholném období spojený s demografickým vývojem a zakládáním nových měst. Ve městech se usazovali obchodníci, kupci, řemeslníci a ti všichni potřebovali pro své obchody určitý stupeň vzdělání. Toto vzdělání nemělo klást ani tak důraz na Písmo svaté, jako na praktické otázky, potřebné k obchodu a řemeslu. Učilo se tedy v postupně zakládaných městských školách nižších i vyšších světským naukám (sedmeru svobodných umění), tak aby bylo dosaženo všeobecného vzdělání potřebného pro běžný život.

Zánikem laických škol byla uvolněna cesta k ovládnutí vzdělávání církví. Od roku 527, kdy se konal koncil v Toledu, až do roku 1179, kdy proběhl 3. Lateránský koncil, bylo v praxi běžné vyhlášovat provinciálními a národními sněmy pro biskupy a církevní hodnostáře v hlavních farnostech povinné zakládání škol. Kláštery měly zapotřebí vzdělávání pro svoji potřebu povinné řehole, která ukládala mnichům západního křesťanství dvě až tři hodiny duchovní četby a následné opakování nazpaměť naučených textů. Tak si musely kláštery zřizovat své knihovny, školy a skriptoria, kde se rozvíjela kultura malířství a miniatur v opisování knih. Při kláštorech se zvyk zakládat školy ujal od 7. století po vzoru irského a anglosaského mnišství. Zakládala se buďto škola jedna nebo dvě. Pokud byly založeny školy dvě, jednalo se o jednu (vnitřní) „*schola interior*“ plně pro potřeby budoucích mnichů a druhou (vnější) „*schola exterior*“ určenou pro světské učence, kněze a úředníky. Na těchto školách bylo vzdělání zprvu privilegované jen těm nejvyšším místním světské moci. Až později se dostala i možnost na nadané děti z chudých rodin, když jim u školy byl poskytnut byt, strava, oděv a vše potřebné, za což platili zpěvem na kázáních a slavnostech. K základu na těchto školách patřilo učit se číst psát, pokud možno alespoň v jazyce mateřském a latinsky, jak nám o tom již napovídá „...řád Karla Velikého, který ukládal školám, aby se v nich pěstovaly zpěvy, čtení, psaní, znalost církevního jazyka a obratnost v počtu kalendárním, potřebná pro výčet a stanovení svátků“¹¹. Postupně díky narůstajícím administrativním a duchovním činnostem, přibývá na školách učení v oblasti dialektiky a rétoriky. Dokud nevznikl světský administrativní aparát, bylo využíváno vzdělaných kleriků u králů a vysokých představitelů šlechty, jako úředníků v jejich kancelářích. Na základě patristické tradice „*De doktrina Christiana*“¹², se ve školství vymezipily metody a programy pro dané školy. V zásadě se jednalo o výklad aktu Zjevení a pravd víry. Výuka na křesťanských školách tedy začínala úvodem do svobodných umění vymezených antickými pedagogy. Jednalo se trivium v podobě gramatiky, rétoriky a dialektiky. Dále se mělo pokračovat ke komentovanému čtení Písma svatého. Tyto změny byly ustanoveny úpravou vzdělávacího systému na dvoře Karla Velikého, jeho učencem a učitelem jeho dětí Alkuinem z Yorku (735-804), jenž dal touto reformou

¹¹ Šafránek, Jan, Školy české I., Praha 1918, s. 11

¹² Le golf, Jacques; Schmitt, Jean-Claude, Encyklopedie středověku, Praha 2002, s. 822

základ sedmeru svobodných umění, načež se koncepce rozšířila do všech škol, jako základ teologického učení „*sacra theologia*“. První klášterní školu v daném vzoru založil žák Alkuina Rhabanus Maurus ve Fuldě. Byl horlivým zakladatelem kostelů se školami, což mu vysloužilo přezdívku „...*praeceptor Germaniae*“. Při výuce podporoval znalost jazyků, mimo jiné i řečtiny, kterou považoval za podstatnou pro pochopení Nového zákona. Od žáků vyžadoval pilnost při studiu, počestný život a důkladné znalosti.

Kolem roku 1100 dochází k velkým změnám v oblasti školství. Na vlně to měly celkově příznivé podmínky vycházející z hospodářského rozmachu, obnovení obchodu a dopravy, rozvoji měst, reformy církve, znovuotevření středomořského prostoru či restrukturalizace světské moci. Školský systém se začal od základů transformovat. Klášterní školy ztrácejí svoji prvořadou úlohu ve vzdělávání. Do čela se dostávají rozmnožované školy katedrální. Zde můžeme uvést např.: známou školu v Lutychu, kde působil nejznámější matematik své doby mistr Frank a v Paříži škola u sv. Jenovéfy a místní dómská škola. Dále se přidávají nové školy zakládané novými církevními řády při opatstvích s pravidelnou kapitulou: např. svatý Rufus v Provence a v Languedoku, či svatý Viktor v Paříži. Někteří učitelé, většinou z řad kleriků, kteří působili samostatně a byli tak méně kontrolováni církví (jsou to učitelé, kteří mají jen nižší svěcení, aby mohli využívat výhod kléru, ale aby se na druhou stranu nemuseli podrobovat tvrdému režimu), si zakládali soukromé školy, kde vyučovali žáky za peníze.

Na základě nových podmínek fungování škol a jejich role, ve které působily, se mění i složení žactva. Již zde nenajdeme pouze zástupce kléru a mnichů, či děti místních šlechticů, ale kdo stojí o vzdělání a má dostatečné množství finančních prostředků, cestuje za vzděláním na ty nejvyhlášenější školy. Začínají se vyčleňovat prestižní místa vzdělání, jako je Paříž a Bologna. Vedle změn již zmíněných dochází ke změně též ve struktuře a obsahu vzdělávání. Zůstal sice důraz kladený na svobodná umění, ale změnil se význam. Výuka je obohacena o překlady antických a arabských učenců. Obnovuje se výuka gramatiky a prohlubuje se systematické studium dialektiky, ve svém počátku na

školách pařížských. Díky dialektice se objevují ve výuce čistě filosofické otázky. Byla vypracována univerzální metoda výkladu textů a doktríny pomocí tezí a kvestií. Za prvního, kdo tuto metodu při čtení Písma svatého použil, je považován Abélard, který tak vnesl na svět nový pojem teologie. Přijetím dialektiky do scholastiky bylo umožněno znovupřijetí doposud odvrhovaných oborů, jako bylo lékařství a právo, do škol. V Boloni se tak začíná rozvíjet právo a v Salernu lékařství. Učiteli tu byli povětšinou laici a školy, na kterých učili, se vymykaly kontrole církvi.

V reakci na rychlý vývoj společnosti a její potřeb se v průběhu 12. století zvyšuje počet škol, přednášky se prohlubují, jednotlivé předměty se od sebe oddělují. Absolventi všeškolní ze škol mohli doufat ve skvělou kariéru v kléru, v učení na jiných školách, ve službách panovníkům, vysoké šlechtě či v městské administrativě. Pozvolna se začínají objevovat první udělená práva a privilegia školám. Tak např. roku 1155 vydal Fridrich Barbarossa práva bolognským studentům práv, čímž se dostali pod jeho osobní ochranu. Samozřejmě, že církev si chtěla udržet hlavní slovo a dohled. A tak roku 1179 vydává papež právo licencí, kterým dává biskupům a jejich zástupcům právo udělovat povolení vyučovat. Od počátku 13. století se stále více laiků snaží využívat ke svým osobním potřebám psaní v rodném jazyce. Lépe se hodí kupcům a obchodníkům, kteří baží po vzdělání v aritmetice a o počítání s nově zavedenými arabskými číslicemi, k vedení účetních knih, psaní obchodních dopisů. Za tímto účelem jsou zakládány ve městech již od 12. století laické školy. Nové školy jsou zvané partikulární, mají dopomoci ke vzdělání synům bohatých měšťanů a obchodníků. Jak doporučoval kupcům Francois Garin „*Své syny dej do školy k dobrému mistrovi, který toho hodně ví. Ne proto, aby četli romance, nebo historické příběhy, které učí snít či dokonce milovat, ale prostě proto, aby se naučili dobře počítat a aby co nejdříve poznali a pochopili sčítání zlata a peněz*“¹³. Učí se zde latině a základům svobodných umění. Společnost dostává do rukou prostředky vlastní kritiky, kterými jsou dialektika a scholastika. Jedinec je nucen zaujímat stanoviska, učí se diskutovat, přijímat nové názory. Vzhledem k tomu, že školy jsou utčeny pro chlapce, mají dívky a samozřejmě děti těch nebohatších soukromé učitele. Na venkovských farnostech existovaly školy farní, ale jen v omezeném počtu.

¹³ Le Goff, Jacques, Středověký člověk a jeho svět, Praha 2003, s. 149

První školy zakládané čistě jednotlivci a městy vznikají v Itálii a Flandrech. Samozřejmě tu byly zpočátku problémy vyplývající z odporu církve, nedostatku kvalifikovaných učitel, nedostatečné docházce žáků.

V nastalém rozmachu školství došlo i na problémy. Nastávají potíže s ubytováním studentů, s veřejným pořádkem, se zásobováním. Vzdávající počet škol, jejich velká rozmanitost vnáší zmatky i do velkých center. Licence se začaly udělovat bez dostatečného rozlišení vyučovaných disciplín. S troškou nadsázky můžeme říci, že si každý vyučoval a studoval, jak se mu chtělo, pletl dohromady právo kanonické se světským, svobodná umění pletl dohromady s teologií. Konkurence učitelů vedla místy až k otevřeným konfliktům. V tomto zmatku a anarchii trpěla jak úroveň škol, tak pravověrnost školství a hlavně hierarchie vzdělání, kde, jak již bylo zmíněno, byla teologie na výsluní vzdělání. Bylo jasné, že je zapotřebí velkých změn v systému, které by nešvary odstranily. Tomu měly napomoci nové typy škol zvané university, které začaly vznikat na místech sdružení intelektuálů z různých oblastí života, tedy jak laických, tak kléru.

V prvním počátku vytváření sítě škol, neboli při snaze navázat na zpřetrhané vazby z dob antiky vznikají do 8. století dva typy škol, které byly plně v rukou církve a sloužily jí k rozšiřování své moci, svého vlivu a upevňování poslušnosti mezi obyvatelstvem. Tyto školy byly svým vnitřním uspořádáním universální a tak je navštěvovali, jak dospělí, tak děti. „...*hlavním cílem byla příprava ke křtu*“¹⁴. Jak jsem se zmínil, školy byly dvě:

Katechumenická škola – tato škola byla určena pro děti i dospělé, bez rozdílu stavu a národnosti. Byla to jakási příprava na to stát se dobrým křesťanem, měla vést studenty rovnou cestou ke křtu. Učilo se zde mravní výchově a církevním dogmatům. Základ učení byl postaven, ostatně, jako u všech škol po celý středověk na výkladu učitele a tedy na pamětním učení, neboť nebylo knih, receptivní (řečnické) učení, které v sobě

¹⁴ Vacínová, Tereza, Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského, Praha 2009, s. 71

obsahovalo množství informací, které se žáci učili, ale mnohdy mu nerozuměli a opakování modliteb.

Katechetická škola – v prvopočátku byly tyto školy určeny pro dospělé pohany šlechtického stavu, později pro dospělé, budoucí učitele katechumenických škol. Učilo se zde písmu svatému, gramatice, rétorice, geometrii a filosofii. Vše bylo přizpůsobeno k pochopení církevních dogmat a k jejich zdůvodnění dalším posluchačům.

Městské školy – jinak můžeme též hovořit o školách radničních, jsou zakládány od 13. století měšťany plně pro potřeby města. Ta potřebovala samozřejmě zdatné úředníky a vzdělané kupce a obchodníky. Vzdělání se tu dostávalo ponejprv dětem bohatých měšťanů a postupně i chudším dětem, které byly nadané. Zřizovatelem školy bylo město, tedy městská rada. Ta nechala zřídit školní budovu, nejčastěji poblíž kostela a dosazovala svoje učitele, kterým dával plat, ke kterému bývaly ještě různé přídavky a řídila školu pomocí školního, vyučovacího řádu. Postupně se školy rozšiřovaly na základě požadavku města a bylo zapotřebí více než jednoho učitele. Město najímalo učitele, jejich pomocníky i správce školy, který měl mít universitní vzdělání, mistra nebo alespoň bakaláře. V případě potřeby byli využíváni, jako pomocní učitelé i nejstarší žáci školy. Žáci nosili sukně a jednotný sestřih. Správce školy, pomocníci a chudí žáci měli zajištěnou stravu od kostela za služby při kostele, zádušní mše, za pohřby a další drobné úkony. Žáci se postupně začali rozdělovat na dvě skupiny:

- první skupinu tvořily děti měšťské, které navštěvovaly školu za účelem naučit se číst, psát a latině.
- druhou skupinu tvořily děti chudé, které byly ve škole udržovány z almužny, kterou si ovšem odpracovaly při různých příležitostech, jako byly služba při kostele, při faře, nebo při škole, kdy vodily děti bohatších měšťanů do školy a zpět, dbali ve škole na čistotu, pořádek, v zimě topili.

Žáci se podle svých vědomostí rozdělovali do třech skupin. Ty měly určené každá svoje místo.

- do první skupiny se řadily děti, které se učily číst a psát. Jako pomůcky jim sloužily tabulky, slabikář a modlitby pro děti,

- do druhé skupiny se řadily děti, které se učily základům latiny a latinské mluvnici. Jako pomůcku používaly učebnici latiny od římského gramatika a rétorika ze 4. století Aelia Donata.
- Do třetí skupiny se řadili žáci, kteří byli ve studiu již pokročilí, a za jejich pomůcku sloužila kniha od Alexandra de Villa z Normandie.

Učebnic bylo málo a tak se žáci museli učit vše nazpaměť. Naštěstí jim v tom alespoň částečně vycházeli autoři učebnic vstříc, když například pravidla latinské gramatiky byla veršovaná pro lepší zapamatování.

Postupně se nám městské školy dělí na školy nižšího stupně, zvané elementární, na malé, nízké, neboli školy dětinské, které můžeme považovat za první stupeň, kde se děti učili číst, psát, základům počtů, náboženství a základům latiny. O stupeň výš byly školy partikulární, neboli latinské, kde se učilo především latině, gramatice a zeshlíhlenému učení universit (sedmera svobodných umění). K těmto školám se postupně přiřazovaly školy „*pokoutní*“, které se nacházely mimo oficiální sídla škol, v soukromých bytech písařů, řemeslníků, zběhlých studentů a školy dívčí, které navštěvovaly dívky (jen nižší ročníky a ojedinele).

Katedrální škola – jedna z mnoha církevních škol. Zakládány byly po celé Evropě a sloužily k výchově světských kněží. Zpočátku bylo jejich zakládání organizované, když například Karel Veliký vydal roku 776 „...*závazný organizační řád pro katedrální školy*“¹⁵. Později bylo zakládání v rukou místních biskupů a arcibiskupů. Ti si zakládali katedrální školy mimo jiné pro jejich prestiž, mnohé školy dosáhly vysoké úrovně universit, upevnění moci a zviditelnění se. Zde se učili latině (v latině probíhala samotná výuka), teologii, zpěvu, poznatkům z přírodních věd, dalším jazykům, především řečtině.

Farní školy – nejnižší typ škol, tzv. elementární školy. Zde se učily především venkovské děti a děti chudých měšťanů. Výuka probíhala hlavně v dopoledních hodinách, neboť odpoledne musely být děti k ruce rodičům na poli, při hospodářství,

¹⁵ Vacínová, Tereza, Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského, Praha 2009, s. 82

nebo živnosti. Na škole se děti učily číst, psát a základy počtů. Vyučoval zde farář, zvoník, nebo učitel. Výuka však nebyla často příliš kvalitní.

2.1. Universita

Na následujících řádcích si představíme instituci, která umožňovala člověku získat lepší vzdělání, lepší rozhled a dosáhnout vyššího postavení ve společnosti. Touto institucí byla a stále i dnes je, universita. Název „universita“ odvozujeme od latinského pojmenování „universitas“ neboli všeobecnost, společenství a kolegium.

Studium na ni bylo však spojeno s dosti náročnou stránkou finanční. Knihy i studium bylo drahé, bylo tak zapotřebí, aby student patřil k nějakému z církevních řádů, nebo mít dostatečné finanční prostředky potřebné k absolvování studia.

Uspořádání universit bylo zhruba následující: základní vzdělání se dostalo studentu na fakultě svobodných umění „*septem artes liberales*“, která se rozdělovala na tzv. trivium (trojcestí), kde se vyučovaly předměty:

- gramatika = v zásadě latinská gramatika, která byla velmi důležitá pro samotné zvládnutí studia vůbec, neboť bylo důležité text umět přečíst a porozumět mu, což podtrhoval tehdejší způsob výuky, kdy se text četl a poté probíhal jeho výklad. Dále se vyučovaly literární díla hlavně z dob antiky.
- rétorika = vyučovala studenty dovednosti, jak sestavovat podle daných pravidel dopisy a úřední listiny. K výuce zde patřila též základní povědomost o právu a etice.
- dialektika = jinak řečeno logika, učila studenty logickému myšlení v duchu scholastických potřeb. Jednalo se tedy hlavně o snahu naučit studenty dobré argumentaci.

a po úspěšném absolvování se postupovalo na tzv. quadrivium (čtyřcestí), kde se učila:

- aritmetika = kde se student učil práci s čísly, jinak řečeno, učil se počítat, teoriím čísel, numerologii a kabbale.

- geometrie = zde se student seznamoval s oblastí principů a pravidel zeměměřičství, geografie a kartografie, trigonometrie a geometrií kruhu.
- astronomie = seznamovala studenta s poznatky z oblasti astrologie, pohybu planet, tehdy samozřejmě míněno pohybu slunce a měsíce.
- muzika = se snažila u studenta o pochopení celkově ideálního uspořádání světa. Nauka o harmonii, o číselném uspořádání světa.

V rámci uceleného systému svobodných umění se jednalo o „*orbis doctrinae*“, neboli kruh vzdělání, jehož základ byl položen v díle „*De nuptiis philologiae et Mercurii*“ od Martianuse Capella. Po absolvování této fakulty získal student titul bakalář a mohl pokračovat na dalších třech fakultách pro získání titulu mistra nebo doktora. Byly to fakulty lékařská, právnická a teologická (ta byla považována v období středověku za vrchol vzdělání). Formální hlavou university byl kancléř, výkonný představitel byl rektor. V čele jednotlivých fakult byli děkani učitelé a studenti vytvářeli jednotné společenství, s množstvím privilegií a svobod. Studenti a učitelé bydleli na kolejích členěných dle jednotlivých národů, podle zemí odkud pocházeli.

Za první pokusy založení university můžeme považovat rok 862, kdy byla založena universita v Cařihradu, která však zanikla již roku 865. Dále pak je to universita v Káhiře založená roku 869 zvaná Al-Azhar s na tehdejší dobu velkými možnostmi studia. První university našeho typu vznikají okolo roku 1200, jako nová očekávání a vyjádření nových hodnot středověké civilizace vůči vzdělání. Mezi ty úplně první university řadíme:

- počátek 13. století v Paříži,
- počátek 13. století v Bologni (zprvu zaměřeni na právo),
- první léta 13. století Oxford (zaměřeni na svobodná umění a teologii),
- roku 1209 Cambridge,
- roku 1118 byla založena universita v Salamance (jediná, která se na pyrenejském poloostrově udržela),
- roku 1220 Montpellier (lékařství),

- roku 1222 byla založena universita v Padově,
- roku 1224 založena universita v Neapoli,
- roku 1234 v Toulous (sdružená universita ze škol založených roku 1229 na základě mírové smlouvy ukončující křížovou výpravu proti albigenským. Tato universita začala fungovat až po padesáti letech, kdy si na ni místní zvykli, a začala se soustředit na právo),

v polovině 13. století tak můžeme na Západě napočítat minimálně deset fungujících universit.

V dané době přicházejí kanonisté s novým označením pro univerzitu a to „*studium generale*“¹⁶. To, co činilo university, tak jiné, bylo především jejich autonomie „*v právech a privilegiích*“¹⁷, jimiž byli obdařeni učitelé i studenti (malá výjimka Bologna, zde pouze studenti). Díky privilegiím se universitní společenství lišilo od okolních sdružení ve městě a blížilo se svojí autonomií až k autonomii kleriků. Jako každé sdružení si mohla universita stanovit svoje vnitřní statuta vnitřního chodu a pořádku. Na každé fakultě si svobodně místní sbor učitelů stanovoval programy přednášek, učební plány, zkoušky, udělování titulů (bakalář, licenciát, mistr, doktor). Universita, jako instituce organizovala získávání nových členů, tedy imatrikulace studentů, volby, kooptace učitelů a následně zajišťovala jejich ochranu před vnějšími autoritami. Universita měla dále rys universality. Byly tu tedy shodné rysy pro všechny university dané doby. Patřilo sem šířené vědění, které vycházelo z antiky, obohacené částečně o vědění východu (Arabové) a z křesťanského Zjevení. Mezi nepopíratelné prameny tehdejší vzdělanosti tedy řadíme: Galéna, Aristotela, Averroesa, Prisciana, Bibli, Petra Lombardského...a jiné. Shodný byl i vyučující jazyk, tedy latina. Místní zvláštnosti se netolerovaly a tak si student mohl vybrat dle své vůle, na které z tehdejších universit chce studovat. Tato universalita pak umožnila úspěšnému studentu možnost uznání jeho titulu v každém státě. Ona universalita plynula hlavně ze spojení s papežem, který universitám poskytoval privilegia, jeho jménem uděloval kancléř licenci „ubique

¹⁶ Le Goff, Jacques; Schmitt, Jean-Claude, Encyklopedie středověku, Praha 2002, s. 827

¹⁷ tamtéž

docendi“¹⁸, ochraňoval učitele a žáky před místní mocí světskou a církevní. Na oplátku tu bylo očekávání doktrinární pomoci a přijímání nadaných a oddaných členů mnišských řádů.

University můžeme v dané době od sebe dělit dle dvou možností. Jednak podle toho, zda si za svůj vzor vybraly universitu v Paříži nebo v Boloni a jednak podle jejich velikosti. Velikost university byla dosti určující pro její možnosti. Zatímco velká universita měla více, jak tisíc studentů, včetně zahraničních, měla malá universita pouze několik stovek studentů místního národa. Velké university měly svoje privilegia uznávaná celým křesťanským světem, čímž se těšily plné autonomii na vnějším mocenském světě. Naproti tomu menší university měly vliv pouze v oblasti daného regionu a jejich cílem se tak stávalo pouze vychovat vzdělané absolventy. Tyto university, vznikaly po roce 1250 a byly pod větším tlakem místní moci a větší kontrolou, čímž se ztrácí jejich universalita.

Paříž – „...*Universitas magistrorum et scholarium Parisiensium*“¹⁹, vznikla v prvním desetiletí 13. století. Zprvu se jednalo pouze o dobrovolné seskupení, kterému byl již roku 1215 udělen papežským legátem první pár listin obsahující privilegia a statuta. Roku 1231 byla tato statuta a privilegia papežem Řehořem IX. (1227-41) potvrzena a rozšířena v bule „...*Parens scientiarum*“²⁰. Francouzský král se prozatím ze své pozice do záležitostí university nevměšoval a pouze potvrdil její závislost na církevní soudní pravomoci. Universita tak získala ohromnou vnitřní nezávislost a mohla tak svobodně působit pod vzdáleným dohledem a ochranou papeže. Místní pařížský biskup mohl pouze dohlížet na licenciát, tedy měl právo k udělování oprávnění vyučovat. Vývoj je v tomto statutárním směru ukončen kolem roku 1260, kdy universita získala podobu, která se udržela ž do roku 1789.

¹⁸ Le Goff, Jacques; Schmitt, Jean-Claude, Encyklopedie středověku, Praha 2002, s. 827

¹⁹ tamtéž, s. 824

²⁰ tamtéž, s. 825

Ze začátku byla škola uspořádána, jako sdružení škol, kde každý učitel měl svoji skupinu žáků. Tyto školy se přeskupily dle disciplín do jednotlivých fakult. Na fakultu přípravnou zvanou fakulta svobodných umění a na fakulty vyšších studií: fakultu lékařskou, fakultu kanonického práva a fakultu teologickou. Fakulty měly za povinnost organizovat studium jednotně a dohlížet na správnost vyučování.

Nejpočetnější z fakult, co do počtu studentů byla jednoznačně fakulta svobodných umění. Sem byli přijímáni nejmladší studenti. Zde se učitelé dělili na národy, podle země odkud pocházeli: tedy národ francouzský, normanský, pikardský a anglický.

Jednotlivé národy tak spadaly pod fakultu a fakulty sdružovala universita. Ta působila, jako instituce dohlížející na chod jednotlivých fakult a bránila studenty a profesory proti vnějšímu nebezpečí moci krále, papeže a biskupa. S těmito mocnými pak vyjednávala potvrzování privilegií, svobod, daňové a právní úlevy, stanovování nájemného...atd., čímž můžeme hovořit o univerzitě, jako o autonomní, právnické osobě. Kolem roku 1250 se stává nejvyšším představitelem university, tedy její hlavou rektor, volený na dobu tří měsíců, vzešlý z národů fakulty svobodných umění.

V první polovině 13. století se k universitě připojuje několik klášterů a převorství, které tak chtějí umožnit svým nejlepším studentům získat universitní diplom v teologickém vzdělání. K připojeným můžeme počítat: 1217 dominikány, 1219 františkány, 1245 cisterciáty, 1260 clunyjské hnutí...atd. Toto studium se samozřejmě nelíbilo světským učitelům, neboť tyto studenti podléhali universitní pravomoci jen částečně. Vše přešlo nakonec do otevřeného konfliktu v letech 1250 – 1256, ale na zásah papeže, byla tato forma studia uznána a začleněna do universitní formy.

Roku 1257 vzniká první kolej, zvaná „*Sorbona*“. Ze začátku koleje sloužily pouze jenom, jako ubytovny, zřizované pro chudé studenty zbožnými sponzory. Postupem času se z nich stávají nezávislá společenství studentů a učitelů s vlastním intelektuálním životem. To bylo umožněno interním vyučováním na jednotlivých kolejích a zakládáním prvních universitních knihoven.

Pařížská universita byla vzorem pro zakládání pozdějších universit v oblasti severní Evropy. Jsou to university (učitelů) se zaměřením především na studium v oblasti filosofie a teologie.

Bologna – „...*Alma Mater Studiorum Universitá di Bologna*“ vzniká zhruba ve stejné době, jako byla založena universita v Paříži, byla založena universita i v Boloni. Některé prameny hovoří o datu založení roku 1088 nebo o roku 1119. Nejvyhlášenější fakultou se tu stala fakulta právnická a to s právem civilním i kanonickým. V průběhu 13. století byla universita doplněna fakultami artistickou a lékařskou. Teprve roku 1364 je universita zkompletována založením fakulty teologické, kterou ovládly od počátku žebrové řády. Oproti pařížské universitě se nejednalo o federaci škol, ale pouze o soužití komunit sdružujících studenty. Již na konci 12. století máme i zde doloženu existenci jednotlivých národů. Proti tomu se postavily marné pokusy boloňské komuny o sdružení a omezení vzniku nezávislých studentských uskupení, ale tyto byly podporovány ze strany papeže, který nezávislé národy plně podporoval.

Na konci 13. století vznikají dvě uskupení národů, do dvou universit: italská, jinak „*citramontánni*“ a zahraniční, jinak „*ultramontánni*“. V čele každé stál rektor volený na dobu jednoho roku.

Až z roku 1252 máme nejstarší dochovaná statuta university. Zhruba ve stejné době město uznává autonomii universit a potvrzuje jejich privilegia právní a daňová. Na základě jednání, dosáhl papež za příslib podpory v Boloni roku 1219 systém licencí udělovaných arcijáhmem. Tím rozšířil svoji moc nad universitou, která byla do té doby zcela laická. Profesori nebyli součástí university, ale pracovali na smlouvu. Sami se, ale sdružovali podle svého zaměření do kolejí.

V souvislosti s universitou v Boloni hovoříme u pozdějších universit, které ji při svém zakládání následovali, o boloňském typu universit ve středozemní oblasti. Jde tu o vyloučení profesorů z universitního společenství. Na těchto tipech universit (studentů) se studium soustředilo především na oblast práva a lékařství.

A tak mezi lety 1306 – 1378 vznikají univerzity menšího významu, především v oblasti středomoří. Menší význam mají především z titulu jejich zakladatelů. Nejde o podporu papeže, ale o zakladatelskou činnost knížat a měst, které toužily po disponování vzdělávací institucí, která by byla schopná dodávat tolik potřebné právníky pro místní správu. Právo je tedy hlavním vyučovaným předmětem těchto menších

universit. Mezi tyto university řadíme, v oblasti Itálie: Perugia založena roku 1308, Pisa založena roku 1343, Siena založena roku 1357, Pavia založena roku 1376, v oblasti Francie, Avignon založena roku 1303, na Pyrenejském poloostrově: Lisabon založena roku 1290, Lérida založena roku 1300, Valladolid založena roku 1346, Perpignan založena roku 1350, v Čechách: Praha založena roku 1348, v Polsku: Krakov založena roku 1364, Rakousko: Vídeň založena roku 1365. Vedle těchto universit bylo ještě několik, které živořily v nedostatku finančních prostředků: Řím založena roku 1303, Cahors založena roku 1332, Florencie založena roku 1349, Huesca založena roku 1354, Orange založena roku 1365, některé postupně úplně zanikaly: Treviso, Grenoble.

V roce 1378 dochází k velké změně v západním křesťanství. To se v rozkolu schizmatu dělí na dva tábory, které mají svého papeže. Tím se dostavuje i krize u universit, které postupně ztrácejí svoji universalitu a stávají se universitami národními, pod vlivem místních panovníků a jejich zakladatelů. Schizma totiž urychluje vývoj světských národních států, a nezávislých měst. Sice se dále napodoboval dřívější model universit z Paříže a Boloně a žádalo se papeže o jejich potvrzení, ale vše bylo dále podřízeno místním požadavkům. University měly stálý dohled svých zakladatelů, výměnou za stálý přísun peněz. Tyto university byly, co do počtu studentů menší a vzdělávali se na nich místní obyvatelé. V oblasti Itálie a Anglie postačovaly dřívější instituce a tak tu vznikly pouze university: ve Ferrare a založená roku 1391, v Turíně založená roku 1404 a Catanii založená roku 1444. Ve Španělsku jsou to university ve Valencii, Barceloně, Zaragoze, Alcalá, Sigüenzi a Palma de Malorce. Ve Francii si zakládala svoje university knížectví, jež se tak snažila osamostatnit a získat autonomii: Aix založena roku 1409, Dole založena roku 1422, Poitiers založena roku 1431, Caen založena roku 1432, Valence založena roku 1452, Bordeaux založena roku 1441, Nantes založena roku 1460 a Bourges založena roku 1464. Na konci 14. a v 15. století doznává prudký rozmach zakládání universit i severní oblast Evropy: Erfort založena roku 1379, Heidelberg založena roku 1385, Kolín nad Rýnem založena roku 1388, Lipsko založena roku 1409, Rostock založena roku 1419, Lovaně založena roku 1425, Trevír založena roku 1454, Greifswald založena roku 1456, Freiburg založena roku 1457, Basilej a Ingolstadt založeny roku 1459, Mohuč a Tübingen založeny roku 1476, Frankfurt nad

Odrou založen roku 1498. K těmto můžeme na stejné období přiřadit ještě university vzniklé mimo centra velkých říší: Kodaň, Upsala, Prešpurk, Budín, Glasgow, Aberdeen, Saint Andrews.

Na konci 14. a v průběhu 15. století doznaly všechny university jednotný přerodný proces. Vytrácejí se u nich ony staré rysy autonomie a universalita, přičemž se sblíží se světskou mocí a více se tak začínají zapojovat do politického života. V tomto ohledu, se např. Pařížská universita stává poradkyní papeže, panovníka i koncilů, v Praze má je universita podíl na husitské revoltě. Došlo k jejich početnímu navýšení, v roce 1378 je známost o 28 universitách, roku 1500 je jich již 63. Typické se pro university stává, že studenti pocházejí z místního obyvatelstva, zvyšuje se počet studentů (v Paříži na 4000 studentů, v Boloni na 2000 studentů, Oxfordu 1700) a s tím i počet kolejí, zpřísnuje se kázeň. Dochází k omezování universitních práv a dříve udělovaných svobod, čímž se prosazuje moc místních vládců nad universitami. Ti vybírali profesory, neboť je platili. Profesori pobírali plat od města, či knížat a k tomu vybírali poplatky od svých studentů a bohatli z úroků půjček, poskytovaných studentům.

I přes snahu universalismu a věroučného dohledu nad středověkými universitami nám zanechaly velký odkaz a přínos ve vzdělávacích metodách, kde se kladl důraz na pozorné, důkladné čtení, což umožnilo výklad textu a otvíralo cestu k intelektuální svobodě, založené na racionálním dialektickém myšlení. Byla zdokonalena formální logika, došlo ke smíření víry s rozumem, objevují se základy pro astronomii a mechaniku. Lékařská věda se stává intelektuální disciplínou, založenou na racionálních principech. V oblasti právní vědy dochází k začlenění římského práva do základu práva v Evropě.

2.1.1. Praha

První vysoké učení ve střední Evropě bylo založeno zakládací listinou v Praze 7. dubna 1348 Karlem IV.

„Karel, z milosti boží král římský, vždy rozmnožitel říše, a český král. Na věčnou paměť... Obzvláště touží srdce naše a zvláštní starostlivost stále doléhá na královskou naši mysl a k tomu zejména náš duch obrací svůj zřetel, jak by naše království České, které nad ostatní důstojenství a državy ať dědičné ať šťastně získané, ve větší náklonnosti myslí své chováme, o jehož povýšení a všemožnou pilností pečujeme a k jehož cti a blahu od přírody raduje z hojnosti potravy tělesné, tak aby po příkazu naší prozíravosti za našich časů uměle ozdobeno bylo velkým počtem moudrých mužů, aby naši věrní obyvatelé království, kteří bez přestání lačnější po plodech věd, nemusili se v cizině doprošovati almužny, ale aby nalézali v království stůl pohoštění připravený a aby ti, jež nadání vyznamenává vrozenou chápavostí, stali se znalostí věd vzdělanými, a netoliko nebyli již nuceni i za zbytečné považovati mohli k vyhledávání věd kraj světa odcházeti, k cizím národům putovati, nebo, aby jejich dychtění vyhověno bylo, v neznámých se doprošovati krajích, nýbrž aby sobě za slávu pokládali, že jiné z ciziny zváti mohou k libosti vůně a účasti na takovém vděku. Protož, aby tak užitečné a chvalitebné početí myslí zrodilo důstojné plody a aby povznešenost toho království zvýšena byla radostnými prvotinami nové věci, v našem hlavním a nejpůsobivějším městě pražském, kteréž jak bohatstvím úrody zemské, tak působem místa nad míru užitečně k tak velkému jest uzpůsobeno úkolu, rozhodli jsme se po zralé úvaze vyzdvihnouti, zaříditi a nově zříditi obecně učení.

Na učení tom budou doktoři, mistři a žáci všech fakult. Jim statky znamenité slibujeme a těm z nich, které toho hodnými shledáme, udělíme královské dary. Doktory, mistry a žáky na kterékoliv fakultě, všechny a každého zvlášť, ať přijdou odkudkoli, jak na cestě sem, tak pokud zde meškati budou, i když by se dosud navracovali, chceme pod zvláštní ochranou a záštitou naší velebnosti zachovati a všem pevnou záruku dáme, že privilegia, výsady a svobody, kterých z moci královské užívají a účastni jsou doktoři a žáci na učení v Paříži a v Bologni, všem a každému, kdo by sem chtěl přijíti, štědře

*udělíme a se postaráme, aby svobody ty ode všech a každého byly neporušeně zachovávány. A toho všeho na svědomí a plnější jistotu dali jsme tento list vyhotoviti a zlatou bulou a znakem naši velebnosti kázali jsme jej zpečetiti. Dáno v Praze léta páně tisícího třístého čtyřicátého osmého, v indikci prvé, 7 dne měsíce dubna, království našich roku druhého.*²¹

Podle tradice vyhlášení důležitých věcí pro České království, byla vyhlášena zakládací listina university na zemském sněmu, konaném na pražském hradě a to v kostele sv. Víta. Vše se mělo odehrát následovně „...*Tam Karel IV. podle staročeského obyčeje položil zlatou bulu na oltář sv. Václava, ochránce české země nejpřednějšího, z jehož krve, jak se honosil, pocházel, aby vzal novou universitu ve svou záštitu*“²² Daný skutek je zachycen na nejstarším pečetidle university, které bylo zhotoveno krátce po jejím založení. „*Na ploše stříbrné desky pečetidla je v kruhovém poli vyryt obraz. Na půdě, ozdobené kosočtverečky s růžičkami, je dole umístěn okrášlený podstavec a na něm stojí sv. Václav, po boku mu klečí král Karel, sv. Václav je zpodobněn jako bojovník se svatozáří, v pravici drží kopí s korouhví a na levém rameni nese štít s orlicí. Karel IV je oděn, na hlavě má korunu a podává oběma rukama sv. Václavu složenou listinu s visutou pečetí. Po stranách postav je poházen erb krále římského i erb krále českého a nahoře se pod korouhví spatřuje písmeno W. Dokola nápis „*Sigillum universitatis scolarium sudii Pragensis (pečeť obce školníků učení pražského)*“²³*

K zakládacím listinám můžeme též přiřadit listinu Karlovu ze 14. ledna 1349, kterou vydal z pravomoci krále římského, ale jen jako podporu právoplatného českého krále „...*Pražská universita je majetek českého království, pro jeho čest a honosivý stav zařízený, a že římský král, nemůže být nikdy pokládán za spoluzakladatele, nebo dokonce za vlastního zakladatele, který by měl na péči ne prospěch české země, ale říše římské nebo Německa a Německva*“²⁴

²¹ Havránek, Jan: ed. Čtení o Universitě Karlově. vyd. 1. Praha: Universita Karlova, 1976. 137 stran. s. 9

²² Vojtíšek, Václav. 600 let University Karlovy. V Praze 1948. 7 s. s. 4

²³ Havránek, Jan: ed. Čtení o Universitě Karlově. vyd. 1. Praha: Universita Karlova, 1976. 137 stran. s. 31

²⁴ Vojtíšek, Václav. 600 let University Karlovy. V Praze 1948. 7 s. s. 4

Danému vyhlášení university předcházela papežská list (bula) z 26. 1. 1347, který pravil „*Statuimus, ut in dicta civitate Prahensi perpetuis futuris temporibus generale studium viget in qualitate licita facultate... (Ustanovili jsem..., aby v řečeném městě pražském v budoucnu a navěky kvetlo obecné učení v kterémkoliv dovoleném oboru)*“²⁵ „*Legentes et sudentes ibidem omnibus privilegiis, libertatibus commorantibus in studio generali, gaudeant et utantur (aby se čtoucí a učící se tam těšili i požívali všech výsad, svobod i zproštění břemen povolených čtoucím doktorům i studentům pobývajícím na obecném učení)*“²⁶ „*ex tunc absque examine et approbatione alia regendi et docendi tam in civitate praedicta quam alibi ubicumque, quibusumque tam dictae civitatis quam quorumlibet aliorum locorum seu generatium studiorum, in quibus voluerint regere vel docere..., statutis et consuetudinibus contrariis nequaquam obstantibus, habeant facultatem (Uznání mistrovského titulu po celém západním světě, včetně možnosti přednášet na všech universitách)*“²⁷

Na universitě se vyučovalo od jejího založení v plném rozsahu tehdejších universit, tedy na všech čtyřech fakultách. Fakulta sedmi svobodných umění (jinak zvaná artistická), fakulta lékařská, fakulta právnická a fakulta teologická. Formální hlavou university v Praze byl pražský arcibiskup. V době jejího založení jím byl Arnošt z Pardubic, který se též zasloužil o její statuta, nutná k lepšímu řízení a chodu, vydané roku 160 (ze stejné doby je též pečeti). Samotná statuta určovala: správní funkce rektora, jeho rady a shromáždění university. Během několika let si jednotlivé fakulty ustanovily statuta přímo pro sebe. Studenti a učitelé bydleli na kolejích, kde se též vyučovalo, nejznámější kolejí pražské university byla od roku 1383 Velká kolej (zvaná též Karolinu). Ostatní studenti bydleli na bursách, které vedl bakalář nebo mistr. Studenti a učitelé se členili do národů: český (sem řadíme i Moravany, Maďary a Jihoslovany), bavorský, saský a polský (sem se řadili též studenti ze Slezska a Lužice). Toto členění vyplývalo z výjimečného postavení university, která byla pro danou oblast Evropy ta dlouho jediná. Každý národ měl jeden hlas a při hlasování o záležitostech

²⁵ Havránek, Jan: ed. Čtení o Universitě Karlově. Vyd. 1. Praha: Universita Karlova, 1976. 137 stran. s.16

²⁶ tamtéž s. 17

²⁷ tamtéž s. 17

university. Cizí národy byly však v převaze a při sporných otázkách se sdružovaly a domácí národ přehlasovaly, to vedlo později k žárlivému postoji českého národa.

Při vstupu studenta na universitu bylo pro něho omezující pouze dostatečná znalost latiny, která byla vyučovacím jazykem. Za tím účelem absolvovali všichni studenti na začátku universitního studia artistickou fakultu, kterou můžeme považovat v nadsázce za přípravku, kde se studenti doučili řádně latině a postupně se seznamovali s dalším učivem. Samozřejmě tu platilo, že do 19. století zde studovali pouze chlapi. Studenti chudí, mohli využívat osvobození od školních poplatků a pomoc z nadací. Vzhledem k velké pořizovací ceně ručně psaných knih, bylo nutné, aby byl student obdařen dobrou pamětí, kdy se učil poslechem na přednáškách, popřípadě ze svých tam pořízených zápisků. Nejprve se při výuce poslechl výklad učitele, pak probíhala diskuze. Vždy se přečetl kousek textu z probíraného tématu a pak jej učitel vysvětloval z různých stran pohledu. Výuka pro každého studenta začala na artistické fakultě, kde po složení zkoušek získal titul bakalaureatus. Poté měl povinnost dva roky vyučovat, na fakultě během nichž, si mohl složit mistrovské zkoušky. Před získání titulu mistra či doktora obdržel licenciát. První titul mistra byl na universitě udělen roku 1359 na artistické fakultě.

Výuka na universitě započala hned s jejím založením, ale v prostorách chrámu sv. Víta a v klášterních školách po městě. Jako první získala své prostory pro výuku artistická fakulta. Byl to dům od Matěje od Věže zakoupený, ze sbírky duchovenstva a daru Jana ze Středy, který stál na Starém Městě nedaleko kláštera sv. Františka. Mimo artistické fakulty zde zřejmě sídlila universita celá a tak dům zanedlouho nedostačoval svojí kapacitou. V roce 1366 založil Karel IV. první kolej v domě Žida Lazara (zřejmě dnešní Široká ulice). Kolej byla určena pro 12 mistrů svobodných umění, z nichž dva měli být schopni přednášet i teologii. Kolej se nazývala Collegium Caroli a finanční přínos měla ze šesti darovaných vsí. Studenti, kteří žili na koleji, se nazývali famuli a sloužili zdejším mistrům. Kolej měla také svoji knihovnu založenou Karlem IV. darem 15 – 20 rukopisů. V roce 1370 obohatil knihovnu 114 knihami z pozůstalosti Viléma

z Lestkova (děkan vyšehradské kapituly). V roce 1383 daroval Václav IV. universitě dům Rotlevů na Starém Městě pražském. V budově měla prostory artistická fakult a rektor se svými úřady. Tuto budovu známe dodnes pod názvem Karolinum a je pro účely university využívána plně od roku 1386. Ve stejném roce jmenoval papež universitě tři církevní ochranné komisaře s mimořádnou soudní pravomocí pro ochranu university. Patřili k nim probošt mohučský, probošt vratislavský a děkan při pražském hradním kostele Všech sv. K dalšímu prodloužení na 25 let došlo ještě roku 1397, pak dochází ale k rozchodu v zájmech kléru a světské moci v otázkách univerzity. V letech 1369 – 1409 získalo na artistické fakultě titul 4198 studentů, z čehož bylo 811 z národa českého 829 národa polského. Tento počet je zhruba polovinou počtu její posluchačů. Tehdy se o universitě vyjádřil následujícími slovy kanovník Beneš z Weitmile „.....byloť takové učení, kterému nebylo nikdy podobného ve všech krajích německých a přicházeli k němu z cizích zemí, z Angličan, Francouz, Lombardie, Uher, Polska synové pánův a knížat a praelati kostelů z rozličných krajin na světě“²⁸. K významným profesorům na artistické fakultě patřili např.: Jindřich Toting z Oyty (později působil na teologické fakultě), Blažej Vlk, Mikuláš z Litomyšle a jiní.

Druhou nejpočetnější fakultou a též velice prestižní byla fakulta právnická. V roce 1372 došlo k odtržení právnické fakulty a vytvoření vlastní university, která měla trvání do roku 1419. Vytvořením vlastní university řešili právníci spor s ostatními fakultami university v neshodách týkajících se vedení školy, volbě rektora a obsazování míst na kolejích. Právníci chtěli model z Bologně, aby tedy rektor byl volen z řad studentů či bakalářů. Základ výuky tvořil výklad a zvládnutí kanonického práva. Ke známým profesorům na právnické fakultě patřili: Bonsignor de Bonsignori, Štěpán z Uhřetic, Bohuslav z Krnova, Vilém Horborg, Jan Naz a jiní.

Nejmenší z fakult university byla fakulta lékařství. Svoji kolej měla u sv. Valentina na Starém Městě. Na této fakultě prosluli: lékař M. Havel ze Strahova, M. Zikmund

²⁸ Šafránek, Jan, Školy české I. Praha 2000, s. 24

Albík z Uničova, Baltasar de Tuscia, M. Walter, V. Křišťan z Prachatic (působící i na artistické fakultě), Jan Ondřejův Šindel (též působící na artistické fakultě) a jiní.

K nejdůležitějším fakultám universit v době středověku patřila fakulta teologická. V Praze se první učitelé rekrutovali z teologů, kteří působili při tzv. „*generálních studiích klášterních škol*“²⁹. Svoji samostatnou kolej získala fakulta až pomocí beneficí hradní kapituly Všech svatých. Karel IV. totiž určil, aby její uprázdněná kanovnická místa byla obsazována vždy nejstarším členem Collegium Caroli. Tak vznikla kolej Všech svatých, jinak zvaná Andělská pro 12 kanovníků. K dispozici dostali od panovníka dům probošta Bohuty na Malé Straně u sv. Mikuláše. Ke studiu na teologické fakultě nastupovali studenti po získání titulu mistra na artistické fakultě. Studium trvalo 12 let. Rozděleno bylo do dvou polovin, kdy v té první získal student titul bakaláře a poté dosáhl mistra či doktora teologie. Konečného titulu zde nedosáhl student mladší 32 let a musel být vysvěcen alespoň, jako subdiákon. Na této fakultě zaznamenáváme činnost profesorů např.: Mikuláš z Loun. Jindřich Heynbuch z Langeinsteinu, Matouš z Krakova, Mikuláš Magni z Javora, M. Fridman z Prahy a jiní.

Roku 1409 18. ledna vydal Václav IV. Dekret kutnohorský, jímž změnil počet hlasů ve prospěch českého národa (3:1). To vedlo k roztržce mezi národy. Němečtí studenti a profesori si dali přísahu, že odejdou, pokud se poměry nezmění. A odchod těchto, počítá se asi sedmi až osmi set studentů a učitelů nastal po 9. květnu 1409, kdy královský zmocněnec zabavil universitní insignie a jmenoval rektorem Zdeňka z Labouně a děkanem artistické fakulty Šimona z Tišnova. Odchodem německých studentů a profesorů, ubylo v prvním desetiletí po Dekretu kutnohorském na 80% profesorů a studentů z ciziny a tím se universita počestila, ztratila mezinárodní význam a stala se národní. Díky zneuznání university Kostnickým koncilem na ni nepřicházeli zahraniční studenti a ještě před vypuknutím husitských válek ukončila svoji činnost fakulta právnická, posléze i lékařská i teologická. Roku 1420 ukončila činnosti i fakulta

²⁹ Bobková, Lenka; Bártlová, Milena, Velké dějiny zemí Koruny české, Praha-Litomyšl 2003, s. 159

svobodných umění. S postupnou obnovou činnosti započala artistická fakulta roku 1431. Dlouho působila, jako národnostně a konfesijně uzavřená, vychovávající pouze kališnické vzdělance pro potřeby provinčních škol a úřadů.

Díky husitským válkám přišla Karlova universita o všechny zahraniční studenty a to dokonce i o ty z Moravy a to na dlouhých 40 let. Zároveň přišla o velkou část svých světských statků, zisky byly na druhé straně nedostatečné, i když to bylo několik vesnic a statků. Zároveň s tím poklesla i její prestiž v oblasti kvality vzdělávání. Stala se „*rezavým klenotem*“, jak se nám o ní zmiňuje týnský farář Jakub. K jeho kritice se přidává též kritika z řad profesorů university, k nimž můžeme přiřadit například humanistické profesory Václava Píseckého a M. Vavřince z Třeboně. Od husitských válek se postupně universita rekrutovala na čistě utrakvistickou instituci, která tak stála v opozici vůči katolickému panovníkovi. V 15. století nebyl spor ještě příliš velký neboť panovníci z řad rodu Jagelonců Vladislava a Ludvíka měli na řešení jiné problémy, jako bylo upevnění panovnické moci a udržení hranic před nebezpečím ze západu i východu, než se pouštět do domácího sporu s universitou, který se naplno rozhořel v následujícím století za jejich nástupců Habsburků. Reformou na přelomu století dosáhla universita plného dohledu nad nižším školstvím v zemi a zlepšení své finanční situace řešila zavedením městských správců svých financí. Při své největší slávě, jako dohlížitel na nižší školství měla pod správou na 125 škol. Síť škol, která se universitě podařila vybudovat, byla největší a svojí formální a funkční gramotností naprosto v tehdejší Evropě nevídaná. Jenom v samotné Praze se na přelomu století nacházely tyto školy: u sv. Haštala, u sv. Jiljí, u sv. Jindřicha, u sv. Štěpána, u sv. Mikuláše na Starém Městě, u sv. Michala na Novém Městě, u sv. Vojtěcha v Jirchářích, u sv. Václava na Zderase, u sv. Vojtěcha v Podskalí a u sv. Mikuláše na Malé Straně.

2.2. Rytířství

Ke zvláštnímu druhu výchovy, o kterém je důležité se zmínit, patřila v období středověku výchova bojovníka, válečníka. Svoji největší slávu zažívá rytířství v 11. - 14. století, kdy je postupně sesazováno z trůnu nejlepších válečníků na bitevním poli rozvojem lukostřelby a dělostřelectva. Rytíř byl spojován s latinskými slovy „*militiam facere*“, neboli vykonávat rytířství, tedy jinak řečeno znamená to vykovávání rytířských skutků. Co ale byly ony rytířské skutky, co si pod nimi představit: v zásadě jde o čest a službu. Služba svému pánu, tedy zemi, králi, církvi, či jinému senioru. Jedná se o službu radou, službu ve zbroji, v případě rytířských řádů o ochranu věřících, chudých, nemocných, dětí. Od samého počátku rytířství, se pojilo i se společenskou funkcí, vázanou na šlechtu. Rytířem se tedy nemohl stát každý. Panovník chtěl mít od počátku vliv na to, kdo se má stát rytířem. Postupně se vlivu chopila šlechta a pojem rytíř byl přes období, kdy byli členové rytířstva přijímáni kooptací se souhlasem šlechty a byl skutečným válečníkem na koni s kopím a mečem, postupně v průběhu 13. století proměněn v šlechtický titul *par excellence*.

Na válečníky chtěla mít samozřejmě vliv i církev. Ta se chopila možnosti v období 10. a 11. století, kdy byla ve Francii ohrožována nájezdy chamtivých hradních pánů. Začala si najímat jiné rytíře na obranu a těm se snažila propůjčovat různá privilegia. Další pokus provedla církev v době nastalých křížových výprav, ale ani tehdy se jí nepodařilo vybudovat křesťanské rytířstvo, které by bylo v jejich službách, zcela podle svých představ.

Být rytířem, byla velmi nákladná záležitost. K jeho vybavení patřilo kopí, meč (kladivo, sekera), štít. Tělo mu chránila kroužková suknice, plátová zbroj, přilbice. Mimo to vlastnil koně a ku pomoci měl panoše.

Výchova: jak tedy vznikal rytíř? Vezměme si šlechtického synka, který je stár sedmi let, takovému se dostává od narození domácí výchovy. Od sedmi do čtrnácti let vstupuje do služby k významnému pánu, jako páže, nosí zbraň, učí se lovu, ušlechtilému chování, dvornosti k paní, oddanosti k církvi, zpěvu a hudbě. Postupně přechází v roli panoše, kdy se učí dvorní etiketě a sedmi rytířským ctnostem:

tělesné: jízda na koni, plavání, střelba z luku, zápas a lov,

duševní: skládání básní, hra v šachy, občas přibyla i výuka jazykům (latinsky, francouzsky).

Do služby se vstupuje nejčastěji ke strýci z matčiny strany, který má vyšší titul. V jeho službách se seznamuje s životem rytíře při služební pomoci svému pánu. Hřebelcuje koně, leští zbraně, pomáhá v bitvě, při lovu, či stolování. I postavení panoše prošlo postupným vývojem a uznáním, když na svém počátku byl brán pouze, jako sluha či podkoní, až postupem času získává jeho postavení potřebné prestiže. Ve svých 21 je mladý muž plně schopen se nechat slavnostně pasovat na rytíře.

V průběhu výchovy prochází hlavně fyzickou přípravou sestávající se ze cvičení duševního a tělesného. K duševním činnostem můžeme řadit zmíněné umění skládat básně a hru v šachy. Sem nám spadají, pro středověk typičtí „*minesengři*“. Dvorští básníci a zpěváci, kteří pěli oslavné písně a recitovali básně ke chvále chleboďarců, panovníků a krásných dam (láska v dvorském pojetí). U nás známe minesengry hlavně z doby panování Václava I. 1230 -1253. K tělesnému cvičení řadíme též zmiňované plavání, jízdu na koni, lov, zápas, střelba z luku. Cvičí se též v boji s kopím. Kopí, jako zbraň je nejprve dlouhé do 2,5, metru a používá se na bodání a házení. Později se prodlužuje až na 3 – 4 metry a používá se k čelnímu nárazu. Výuka je ve dvou formách: kvintány – kopím je třeba zasáhnout figurínu nebo štít a behourds – cvičné zápasy, podobající se turnajům.

Pasování rytíře: jednalo se o světský akt, kde církve hrála pouze pomocnou roli, i když její představa a snaha byla jiná. Jednalo se o přijetí mladého uředníka na prahu

dospělosti, po splnění úkolu, do řad zkušených aristokratických bojovníků. Jedná se tedy o obřad s dvojitým průběhem. Jedná s o iniciaci a předání. Noc před pasováním kandidát probděl v jakési náboženské meditaci a iniciační askezi. Na znamení křesťanské čistoty se postulát před velkým obřadem vykoupal. Při obřadu mu byly předány ostruhy, zbraně: kopí s korouhví, štít a meč. Zprvu se vše odehrávalo ve světském vlivu, neboť se jednalo o pokračování předávání zbraní mladým germánským bojovníkům, ale postupně si přeci jen církev prosadila při předávání zbraní žehnání. Po předávacím aktu proběhla pompézní slavnost, kdy aristokracie dávala na odiv přepych, který ale stál velké finanční náklady.

Turnaj: v polovině 11. století se objevují rytířské turnaje a i přes nelibost církve, jež se snažila je zakázat, se dočkaly velké obliby a rozšíření. Rytířské turnaje simulovaly skutečnou válku, respektive bitvu. I v nich stály proti sobě dva tábory rytířů a snažil se postupnými útoky zajmout urozené rytíře a získat tak výkupné. Rytíři si tak upevňovali celistvost svých družin hlavní cíl tak hledáme v nahromadění kořisti, zvýšení osobní prestiže. Hlavně chudí rytíři měli za cíl na těchto kláních padnout do oka nějakému bohatému pánu a vstoupit do jeho služeb nebo se zalíbit nějaké bohaté vdově a získat tak sňatkem lepší postavení.

Postupem času se prosazovalo brnění a zbraně bez kovových hrotů, aby se zabránilo častým úmrtím, ale i ty byly nebezpečné. Turnaje se začaly vzdalovat od skutečných bojů a více se začali svojí okázalostí blížit divadlu. Odvážné bojové činy sestávaly více individuální a teatrálnější. Vrchol přepychu přichází ve 14. – 15. století.

Rytířské řády: již sv. Augustin popírá ono Ježíšovo nenásilí, ospravedlněním použití války pokud ji vedou legitimní síly k ochraně vlasti, jinak řečeno křesťanstva, nebo k opětovnému získání uloupeného majetku. Nadále platí zákaz prolévání krve pro duchovní a mnichy. Křesťanská společnost se tak začíná dělit, zprvu na dvě části: na ty, co se modlí a na ty, co je chrání. Později, tedy počátkem 11. století se dělí na tři části,

jak nám to naznačuje výrok Adalbérona z Laonu „*Boží dům, který se nám zdá být jen jeden, je vlastně rozdělen na tři: jedni se modlí, druzí bojují a třetí pracují*“³⁰. Církev se na ochranu svých osob, statků a potlačení násilností zprvu ohání duchovními zbraněmi. Byl tu totiž problém rozpadu centrálních království na samostatná knížectví, kde každý hradní pán měl svoji vojenskou družinu a ta si s jeho svolení dělala, co si zámerala. Je to období 9. – 12. století, kdy církev odepírá svátosti v podobě interdiktu i exkomunikace, mírovými ustanoveními, tedy Bořím mírem, později Božím příměřím se snažili přimět bojovníky ke slibu, aby nenapadali, unášeli a vydírali ty, kteří se nemohou bránit. Sem spadali všichni, jako byli: venkovský lid, duchovní urozené ženy bez doprovodu, chudáci a bezbranní všeho druhu. Mimo to se začínají označovat i význačné dny, kdy se nemá dít žádná takováto nepravost. Tyto snahy církve však vyznívají naprázdno a tak přichází s novou strategií. Církev začíná označovat válku uvnitř křesťanstva za pohoršující, a kdo prý zabije křesťana, prolévá krev Kristovu. Nastupuje snaha církve k využití rytířů ve válce proti muslimům ve Španělsku a Svaté zemi. Za doby křížových výprav se podařilo církvi vybudovat rytířské řády mnichů-válečníků. K takovýmto řádům patřily např.:

- roku 1040 založený řád s řeholí sv. Augusta v Jeruzalémě italskými kupci, kteří zde zřídili špitál pro poutníky do svatého města. Roku 1119 je tento řád přeměněn na špitální řád sv. Jana Jeruzalémského, jinak známý pod názvem Templáři.
- Roku 1154 vzniká u stejného špitálu v Jeruzalémě řád Johanitů z laického bratrstva.
- Roku 1191 byl založen špitální řád, jenž byl roku 1198 přeměněn na rytířský řád Německých rytířů. Po pádu Akkonu přesídlil do Benátek a ve 14. století do Pruska.
- Roku 1202 byl založen biskupem Albertem z Buxowdenu rytířský řád zvaný Livonský. Působil na Litvě, jako prostředek christianizace a poněmčování oblasti.

³⁰ Le Goff; Schmitt, Jean-Claude, Encyklopedie středověku, Praha 2002, s. 593

I přes velkou slávu rytířů a jejich řádů došlo nakonec k zániku rytířství, v jeho základní podstatě. Samozřejmě, že zůstal u nás stavovský stav rytířský, ale pouze jen jako šlechtický titul, nikoliv jako označení bojovníka, válečníka. Tento zánik byl zapříčiněn nejen určitou „negramotností“, když klasický rytíř odmítal učit se psaní a čtení, které se považovalo pro rytíře za zbytečné a vlastně neslučitelné s rytířstvím, ale samozřejmě vynálezem střelného prachu a nástupem dělostřelectva a pušek. Mění se válečná strategie.

2.3. Vzdelanost na území Čech

Počátky vzdělanosti na našem území máme spojeny s působením misie z byzantské říše.

*„náš lid se odřekl pohanství a drží se křesťanského zákona, ale nemáme takového učitele, který by nám pravou křesťanskou víru vyložil, aby též jiné kraje nás napodobily“*³¹ těmito slovy se obrátil Rastislav (846-70) kníže Moravanů počátkem šedesátých let 9. století na Michala III. Vládce byzantské říše o vyslání učitelů na Moravu. Rastislavova žádost směřovala nejprve k papeži Mikuláši I., ale ten ji nevyšlel. V plánu Rastislava, jehož země byla již christianizována, bylo osamostatnění na vlivu východofranské říše, které mohl dosáhnout v případě samostatného biskupství, respektive arcibiskupství na svém území. Jeho žádosti vyhověl až Michal III. a na misi byli vysláni bratři Konstantin, jenž měl nižší kněžské svěcení, ale byl vysoce vzdělán a Metoděj, jenž nebyl vysvěcen vůbec, ale byl zkušený správní úředník. Jejich příchod je datován rokem 863. Brzy se jim podařilo vychovat domácí žáky a dát základ budoucí samostatné diecézi, nezávislé na bavorských biskupech. Podařilo se jim zavést se souhlasem papeže Hadriána II. slovanský jazyk do liturgie. Novou slovanskou abecedu „*hlaholici*“ sestavil Konstantin ještě před odchodem misie na Velkou Moravu. Novým jazykem byla staroslověnština, pro níž bylo základem jihoslovanské nářečí Slovanů žijících v okolí Soluně, do ní přeložili řadu náboženských textů včetně Bible a veršované předmluvy zvané „*Proglas*“ a soubor právních norem „*Zákon sudnyj ljudem*“ a sepsání života obou misionářů „*Pannonské legendy*“. Aby napomohli novému uspořádání věcí církevních na území Slovanů, vydali se oba bratři do Říma k papeži Hadriánu II. roku 867. Po dvou letech bylo dosaženo domluvy. Konstantin, který byl zvolen první za biskupa, však onemocněl a vstoupil do kláštera, kde přijal jméno Cyril a 14. 2. 869 zemřel. Následně jmenoval papež Metoděje za arcibiskupa sirmijského a dále misijním biskupem pro Slovanů. Pro udržení vlivu Říma

³¹ Bláhová, Marie; Frolík, Jan; Profantová, Naďa, Velké dějiny zemí Koruny České I., Praha-Litomyšl 1999, s. 211

byl v Nitře zvolen za biskupa Šváb Wiching. Metoděj umírá 6. 4. 885 čímž končí celá misie, neboť dochází k vyhnání jeho následovníků ze země knížetem Svatoplukem (870-94) v čele s následovníkem Metoděje Gorazdou. Kněží se rozešli do ostatních slovanských zemí: Bulharska, Chorvatska, Srbska...atd., kde pokračovali ve svém učení.

Jedinou možností pro mladé muže k překročení sociálních a materiálních bariér z řad chudých bylo vstoupit do duchovní sféry, neboť církevní školy byly otevřeny pro všechny společenské vrstvy. Vstupují tedy děti chudých šlechticů, měšťanů i poddaného obyvatelstva. K získání nižšího svěcení nebylo totiž požadováno konkrétního vzdělání. Dostačující bylo vzdělání základní takzvané triviální získané na farních školách, i venkovských. Na některých farních školách bylo možné pokračovat ve třídách s vyšším vzděláním, kde se vyučovalo i latině, nebo se za vyšším vzděláním šlo do školy, které působily u kapitul a některých klášterů. Kláštery u nás zakládaly jednotlivé církevní řády. K nám se postupně začaly dostávat v poslední části 10. století, což bylo spojeno jednak s upevňováním moci křesťanského panovníka a též s upevňováním křesťanství na novém území vůbec. Kláštery ve svém nitru začaly hromadit vědění, byly centry kultury a vzdělanosti. Měly své rozsáhlé knihovny, své školy a díky spojení s mateřskými kláštery v cizině měly přístup k novým myšlenkám a objevům. K známým klášterům své doby patřily např.: ženský klášter sv. Jiří na Pražském hradě založený z iniciativy Mlady, příslušnice Přemyslovského knížecího rodu roku 970, zde byla též založena první klášterní škola pro příslušnice řádu, Břevnovský klášter založený roku 993, klášter sv. Jana založený na soutoku Vltavy a Sázavy v Ostrově, Sázavský klášter založený roku 1033, dále jsou to v 11. století kláštery v Opatovicích, Rajhradě, Hradišti, ve 12. století přibývají kláštery benediktýnů v Kladrubech, Postoloprtech, Vilémově a ženský v Třebíči. Objevují se u nás i nové řády: cisterciáci a jejich kláštery v Oseku, Nepomuku, Sedleci, Hradišti, premonstráti a jejich kláštery v Želivě, na Strahově, v Litomyšli, Milevsku, ženský v Chotěšově, Louňovicích, Johanité a jejich kláštery v Praze, Stříbru, Kadani a Kladsku.

Tak, jako na západ od našich hranic bylo vzdělání plně v rukou církve. Ke známým školám můžeme řadit tu u biskupství pražského na Hradčanech. I když je přepokládáno, že škola při kostele pražského biskupství existovala od založení biskupství (973), zmínky o ní máme před 13. stoletím dosti ojedinělé. Podle určitých zpráv tu byla škola již od roku 890 na pražském hradě u kostela Panny Marie, kde se podle legend měl učit i pozdější kníže Václav. Tato škola měla být školou latinskou a ve stejné době měla tu existovat ještě škola na Vyšehradě, kde se mělo vyučovat staroslověnsky a zde měl školu navštěvovat podle legendy sv. Prokop. V první polovině 11. století působila škola na Pražském hradě u sv. Víta v tradici karolinských škol. Roku 1248 došlo v důsledku války k jejímu zániku, ale byla brzy obnovena za vlády Přemysla Otakara II. Tehdy dosáhla škola ohlasu nejen v našich zemích, ale přijížděli sem na studia i cizinci, jak o tom máme zmínku z pera admontského opata Engelberchta „...*Léta P. 1271 uchýlil jsem se na studium do Prahy, kde onoho času u Mistra Očka a Mistra Bohumila v městě pražském čtoucích o mluvnici a logice jsem se učil a prospěl tolik, že mezi soudruhy nebyl jsem pokládán za nejmenšího. Tam také po prvé slyšel jsem výklad o knihách ve věcech přírodních od Mistra Řehoře, tehdy kanovníka a scholastika pražského, jenž později stal se tam biskupem*“³² K učitelům patřili výhradně čeští profesoři, jako byli ve zprávě opata Engelbrechta: mistr Očko a mistr Bohumil, kteří učili mluvnici a logiku a přírodním vědám učil mistr Řehoř z Valdeka, budoucí biskup pražský (1296-1301). Své učení a vědomosti získávali na italských universitách, kam odcházeli v té době za studiem. K této škole můžeme přičíst ještě školy klášterní, které jak předpokládáme, měli ve své zprávě všechny kláštery a dále školy kolegiální u chrámů ve Staré Boleslavi, Litoměřicích a na Vyšehradě,

Po zvládnutí základů latiny se vzdělání upíralo na sedm svobodných umění, složená z trivía, kde se věnovali především gramatice a rétorice a z quadrivía, kde zvládli především studium muziky a základů astronomie. Předpokladem je, že k výuce latiny byla používána učebnice Donátovy gramatiky. O délce studia ani o počtu žáků se nám informace nedochovaly. Někdy mezi lety 1008 – 1018 zde působil lutyšský cestující učitel mistr Hubald. Pražská škola vzdělávala řadové duchovní, kněze působící u

³² Šafránek, Jan, Školy české I., Praha 1918, s. 13

kostelů, tedy nižší církevní úředníky. I v průběhu 11. století zůstává tato škola hlavním místem vzdělání, v Českých zemích na Moravě se toto středisko objevuje v Olomouci a to díky přenesení samostatnosti církevní správy do rukou biskupa moravského roku 1063. Biskupství zde nechal zřídit kníže Vratislav II. (1061-92) u kostela sv. Petra. Prvním biskupem byl jmenován benediktin z Břevnovského kláštera Jan I. (1063-85) ve století 12. zde nechal biskup Jindřich Zdík (1126-50) zřídit první „*skriptorium*“ na Moravě s 30 písaři.

Mniši získávali své vzdělání na klášterních školách. Z dané doby můžeme zmínit velké učence své doby, především znalce sedmera svobodných umění např.: mistr Gervasius, kronikář Kosmas, břevnovský opat Klement, mělnický probošt Šebíř a jiní. Stále více je, ale v oblibě posílat své syny za vzděláním do ciziny. Na tomto základě studia v zahraničí se počíná vytvářet naše domácí inteligence, poněkud samozřejmě mezi duchovními představiteli.

Ve století 12. k nám ze západu přichází rytířská kultura, toliko charakteristická pro šlechtu 11. – 14. století. U nás spojujeme příchod rytířství s vládou Václava I. (1230-53), díky jeho sňatku s Kunhutou z rodu Štaufů, která si z vlasti přivedla početnou družinu, nejen ze Švábska, ale i jiných zemí. Nebo je nástup rytířství spojován až s vládou Přemysla II. (1253-78), jak praví Zbraslavská kronika „*v turnajích, rytířských hrách se začala rozrůstat tehdy sláva národa tohoto a tehdy se začali také všichni navzájem ctít*“³³. Přichází k nám tedy výchova mladého šlechtice od pážete přes panoše po jeho pasování na rytíře, záliba v turnajích, učení se válečným pravidlům, obrana víry, dvorská poezie či galantní služba dámě. V Čechách začínají působit němečtí minesengři. Patřili k nim např.: Reinmar von Zweter, Fridrich von Sunburg, Mistr Sigeher a jiní. Problém mohla v té době působit minesengrům jazyková bariéra, neboť skládali své básně ve středověké hornoněmčině a té na českém dvoře moc nerozuměli, i když doprovázeli básnický přednes hudebním doprovodem. Za panování nástupce Přemysla II, Václava II. (1278–1305) působí na pražském dvoře minesengři Ulrich von

³³ Vaniček, Vratislav, Velké dějiny zemí Koruny České II., Praha-Litomyšl 2000, s. 409

Etzenbach a Heinrich von Meissen. Václav II. nebyl sice vzdělán školní docházkou, ale byl velice zvědavý a měl zájem o soudobou filosofii, teologii i právo. Jeho dvůr získával kodexy ze vzdálených zemí a to až z Pyrenejského poloostrova. Sám byl autorem několika německých písní a z jeho okruhu vyšla myšlenka na založení university, ale prozatím na to nebyla vhodná doba.

Čas na universitu ještě nedozrál, ale i tak se Praha dostává v druhé polovině 13. století do popředí v oblasti vzdělávání. Známa i škola při svatovítské kapitule se sice za domácích bojů rozpadla ve 40 letech 13. století, aby se za panování Přemysla II. dostala opět na vrchol své předešlé proslulosti. Aristotelovy spisy vykládá scholastik kapituly mistr Řehoř, gramatiku a logiku, mistr Oldřich Polák, mistr Bohumil, dále zde působil známý slezský filosof a přírodovědec mistr Witelo. Je to doba počátku rozvoje alchymie a astrologie, do Prahy se dostávají odborné knihy zřejmě nákupy z Francie a modely a plány hvězdné oblohy, ty pocházely zřejmě z darů od Alfonze X. Moudrého (král kastilský a římskoněmecký). Dochází k rozvoji skládání listů (ars dictandi), což umožňovalo skvělou kariéru ctižádostivým učencům. Pro potřeby písařských škol, tak vznikají diktamina, jež sehrávala svoji roli v oblasti literární historické i praktické. Diktamin využívají notáři ve službách kanceláří krále, pánů, církevních či městských úřadů. Notáři působil v roli diktátorů, tedy stylizátorů listin, jako pomůcky jim byly nápomocny formuláře s ukázkovými listinami pro různé příležitosti vyžití. Za kancelářskou knihu byly brána registra, kam se pořizovaly kopie všech vydaných listin kanceláří. Bylo zvykem, že formulářové knihy vznikaly ve významných kancelářích a šířily se pak, jako vzorové po celé Evropě. U nás máme povědomí o formulářové sbírce královny Kunhuty od mistra Bohuslava a Codex epistolaris Primislai Ottocari. K velkým notářským, osobnostem, které působil na pražském dvoře, patřil mistr Jindřich z Isernie.

V období 13. století přibývá k již známé síti škol nejprve škola farní, neboli „*parochiální*“, zakládané u jednotlivých far. Školy stavěli a opravovali osadníci, vždy v těsné blízkosti kostela. Sem docházeli děti, na výuku katechismu, čtení, psaní a

základům počtů. Správcem školy mohl být duchovní, nebo světský občan, který musel složit příslušnou zkoušku. Byl vybírán příslušným farářem. Učitel měl povětšinou plat v podobě stravy u faráře a někdy menší školné z výběru za služby při kostele, nebo od dětí bohatších rodičů. Druhým typem škol, který se v tomto století objevil, byly školy městské, které začali vznikat ruku v ruce s rozvojem a zakladatelskou činností nových měst v Českém království. Města rozšiřovala počet obyvatel, samozřejmě i těch bohatých a nabývala nových privilegií. Na jejich základě si mohly budovat radnice a samozřejmě nechyběly kostely. K těmto se přiřazovala mimo statků na obživu i škola, která byla obdařena prostorem pro výuku a učitelem. Samozřejmě si radní, jakožto neomezení vládci města dali právo rozhodovat o správci školy, čímž pouze scholastikovi, jako správci školní diecéze kolegiální školy, oznamovali výběr svého správce dané městské školy. Města se nesnažila stavět své školy do opozice proti školám církevním, i zde byl přímým představeným nadále farář, ale šlo tu spíše o právo města na dohled a dosazování nových učitelů a správců z pozice zakladatele školy a jeho peněžního garanta. V některých městech začaly pod správu měst přecházet i školy farní a to se přestalo líbit scholastikům, což vedlo k vleklému sporu o právo dosazovací a vlastně celkové pravomoci nad učiteli. Spory končily někdy ve prospěch měst, tak jak tomu bylo například v Litoměřicích roku 1298, nebo v Žatci roku 1335 (spor se tehdy táhl dlouhých 79 let), nebo ve prospěch farářů, jako například v Kutné Hoře, nebo v Malíně. Někdy došlo k rozhodnutí smírnému, kdy se rozhodlo, že učitel je stejně závislý, jak na městské radě, tak na místním faráři, tak tomu bylo například ve sporu ve městě Jaroměři roku 1374. V průběhu 14. století můžeme nalézt městské školy ve všech královských městech a dále v Častolovicích, Českém Brodě, Heřmanově Městci, Neveklově...atd.

Nejen v Praze nalézáme přítomnost významných škol a písařských kanceláří. V Praze škola a dílna písařská existovala od roku 1270 na Vyšehradě. Patří k nim velká centra Moravy, jako byla Olomouc, kde mám povědomí o školách ze 13. století a Brno, kde se nacházela škola u chrámu sv. Petra. V Olomouci, kde byl založen biskupem Brunem ze Schauenburka (v úřadu 1245-81) seminář pro dvacet posluchačů. Škola tu ovšem podle všech ukazatelů existovala ještě před nástupem Bruna na biskupský stolec a to od první poloviny 13. století. Její fundace byla potvrzena papežem Řehořem X. 14. 5. 1274. Dozor nad školou měl scholastik, jímž byl od roku 1306 vždy jeden

z kanovníků. Dále zde byl magistr, pro učení literární a kantor pro učení zpěvu. Příchodem husitských válek škola upadla, z čehož se již díky nepopularitě katolické víry v kraji nevzpamatovala. Díky tomu tu byl pokus olomouckých měšťanů o zřízení vyššího učení. První snahou bylo kolem roku 1380 založení první Mořické školy u kostela sv. Mořice mistrem farářem Křížem, jenž byl synem Alberta z Černína. Došlo však k jeho zažalování kapitulou a dokonce musel zaplatit soudní výlohy. Druhý pokus měl vyústění z mocenského boje mezi panovníky Jiřím z Poděbrad (1458-71) a Matyášem Korvínem, kterého podporoval papež a díky tomu se snažil olomoucké měšťany naklonit na jeho stranu. Díky tomu vydal papež Pavel II. roku 1465 bullu, v níž povoloval v Olomouci zřídit samostatnou městskou školu. Snaha narazila však na nesouhlas kapituly a až po 20 letech byl spor ukončen rozhodnutím papežského legáta z roku 1484, jímž bylo městu uděleno právo na školu vyšší.

Ve 14. století pokračuje tradice kvalitních církevních škol, jako byly: katedrální škola při sv. Vítu, kapitulní škola na Vyšehradě, klášterní školy při kláštorech augustiniánů-eremitů u sv. Tomáše na Malé Straně, minoritů u sv. Jakuba a dominikánů u sv. Klimenta na Starém městě. Dále byla známá škola cisterciátů v klášteře na Zbraslavi. Mimo tato významná centra bylo velké množství dalších škol roztroušeno po celém království. Farní školy měly funkci škol veřejných, z nichž postupně vznikaly školy městské. V Praze nalezneme v polovině století na jedenáct škol na Starém Městě, sedm na Novém Městě, po jedné škole na Malé Straně a na Hradčanech. Kollegiální školy se nacházely na Vyšehradě, u sv. Apolináře na Novém Městě, u sv. Jiljí na Starém Městě. Tato školní centra zajišťovala pro lid elementární výuku. Z některých těchto škol., se postupem času staly školy vyšší neboli latinské. Odtud odcházeli žáci na novou universitu do Prahy a ta zase začala ovlivňovat školy partikulární novými mistry, kteří zvyšovali jejich úroveň.

Velkým posunem vzhůru pro vzdělání v našich krajích bylo založení vysokého učení v Praze Karlem IV. roku 1348. Ovšem ani to neznamenalo, že by všude na vrcholná místa správy usedali jen mistři z university. Naopak do husitských válek universitní

vzdělání pronikalo na tato místa jen pozvolna, ať se jednalo o městské úřady, partikulární školy nebo církevní sféru. Církev, ale vzdělání svých členů podporovala a v jejich radách bylo velké uplatnění absolventů.

V období přelomu 14. a 15. století u nás prorůstají do společnosti myšlenky husitů. Jejich pozornost, především v postavě mistra Jana Husa, se obracela i k dětem a k jejich výchově. Doporučovali správnou výchovu, která má mít za cíl překonávat potíže dětí ale v režii rodičů. Výchova se nedoporučovala ani tvrdá, která by mohla mít za následek vzpurnost dítěte ani příliš jemná, která by u dětí mohlo způsobit změkčilost, jež by mu nepomohla v těžkých životních situacích a nástrahách. Výchova se doporučovala v rodném jazyce, v čemž jsou rozvíjeny starší myšlenky Tomáše Štítného ze Štítného, „...aby česká řeč nehynula, pojme-li Čech Němkyni, aby děti ihned česky učily a nedvojili řeči“³⁴ podle Husa měl být zajištěn přístup k náboženským a moralistním textům všem lidem. Ač tedy uvažovali husitští reformátoři o velké prospěšnosti vzdělání pro pochopení božího zákona, došlo pod vlivem válek a neustálých politických převratů k zhoršení podmínek v oblasti výchovy a vzdělávání, neboť i zde se našli reformátoři, tak dalecí, že se navraceli až k myšlenkám o království nebeském otevřeném pro všechny i chudým duchem. Na což navázaly některé radikální husitské proudy a odmítly veškeré vzdělání, které dle nich vede jen k povyšování a pýše. Tyto jejich názory vedly až k pálení knih a zapalování knihoven. I přes lhostejný přístup husitů ke vzdělávání, některé školy pokračovaly v činnosti. Mnoho farních škol muselo svoji činnost však ukončit nebo živořilo na pokraji zániku. Partikulární školy působily dále ve městech Praha, Hradec Králové, Plzni, České Budějovice a jinde. Jen malou náplastí bylo poznání nových krajů vesničany, při vojenských taženích po vlasti nebo do ciziny, kdy si sice rozšiřovali své obzory dál za hranice své vesnice, ale ke vzdělání zůstávali „hluší“. Zpřetrhání kontaktů husitské inteligence se zahraničím, bylo ničím nenahraditelné. A tak když slýcháme o tom, že každá vesnická žena té doby znala dobře Bibli, je to jen výpověď o jejich velmi častých návštěvách kázání, neboť na vzdělanou vesničanku, co uměla číst a psát se jen velmi těžko dalo narazit, i když výjimka potvrzovala pravidlo už tehdy. Na druhou stranu je pravdou, že tehdejší forma učení

³⁴ Čornej, Petr, Velké dějiny zemí Koruny České V., Praha-Litomyšl 2000. S. 406

v sobě vlastně zahrnovala samotné působení farářů, kazatelů na lidi, kteří se učili části bible, kázání nazpaměť a byli též slovy kazatele ovlivňováni v oblasti výchovy. Náprava rozvratu za husitských válek pak trvala do přelomu století, nástupu nové doby, nových myšlenek a nových proudů.

2.4. Naši vychovatelé středověku

Hasištejnský Jan z Lobkovic – narodil se roku 1450 ve slavném šlechtickém rodu Lobkoviců. Rád cestoval, k jeho nejdelším cestám patřila roku 1493 pouť do Palestiny. V oblasti výchovy nám zanechal odkaz ve výchově šlechtického potomka. Mladý má dávat na rady a zkušenosti staršího. Je důležité mladé vychovávat v přísnosti, neboť v dospělosti je na to již pozdě. Celé poučení sepsal v díle „*Zpráva a naučení o tom, co činiti a co nechati, ano i kterak se v čem chovati má*“. Zmiňoval se zde i o tom, jak se mladý syn má chovat ke králi, k Bohu, k rodičům, ke služebnictvu, k přátelům, k nepřátelům, k ženě, k dětem a k poddaným. Dále dával poučení o bohatství, o štěstí, o penězích, o marnotratnosti, o povinnostech, o starostech, o ctnostech...atd. Zemřel 8. 8. 1518 v Kadani.

Hus Jan – narodil se kolem roku 1370 v Husinci u Prachatic a zemřel za své reformní názory na hranici v Kostnici 6. 7. 1415. Osobnost mistra Jana Husa ovlivnila velkou měrou svojí reformátorskou činností tehdejší i budoucí dění na Evropském kontinentu. Nás bude spíše ale zajímat jeho přínos ke vzdělávání a výchově. Zjednodušil český pravopis a využíváním pražského nářečí, jako spisovného jazyka přispěl k jeho zobecnění. Za jeden z nejvyšších principů výchovy považoval Hus jednotu slov a činů. Podle Husa jen takový vychovatel, který se řídil ve svém životě slovy, které kázal, mohl být dobrým a váženým vychovatelem. V oblasti jeho učitelské a výchovné působnosti můžeme zmínit jeho zvolení děkanem pražské filosofie roku 1401 a roku 1409 na čas i rektorem university. Nás však spíše zajímá jeho působení na široké vrstvy obyvatelstva. To pojal velmi pečlivě a ve svých dílech, které tvořil, se snažil o to, aby každý vše pochopil, aby jeho dílo bylo pochopitelné „...*prostým lidičkám*“³⁵. V podstatě se jednalo o to, že svoje díla, ve kterých psal, modlitby, verše, články o víře, či výňatky z evangelia pilně obohacoval o podrobné výklady a poznámky k pochopení psaného textu. Ve svých pracích se Hus zmiňuje mimo jiné o potřebě přísnější výchovy dětí, kde na příkladu panovníka Václava IV. zdůrazňuje neblahé účinky změkčilé výchovy rodičů svých dětí. „...*také, že tresktanie, neb káranie trpěl jest spasitel náš, proto že řádem tresktal jest zlost' lidskú, a zvláště kněžskú; a lidé velmě blúdie v tresktání;jedni, že netrpie mile i zlého i dobrého tresktanie, kteréz jest Kristus mile trpěl; druzí, že neřádne*

³⁵ Cipro, Miroslav, Galerie světových pedagogů (Encyklopedie prameny výchovy), Praha 2002, s. 253

treskci; pretože užitečno jest treskanie oznámiti. Věziž, že tresktati jest, z bludu se neb jiného kárati. Z toho máš, že nižádný nemá tresktán býti, jedné pro blud. A tak v tresktání zaviera se zpravenie, tak že, každý, kdož chce tresktati, ten má zpraviti; ale ne zasě ovšem. Neb někto móż zpraviti bez treskanie, jako mistr móż dietě zpraviti, aby se učilo psáti, čísti ač jest nepobludilo. Těž lékař móż, zpravitinohu křivů, ač netreskce.

Dále věz, že ktož chce jiného tresktati, má sám od toho bludu, z něhož chce tresktati, čist býti. Druhé, má jist býti, že ten vinen jest, kohož chce tresktati. A třetí, aby to učinil pro chálu boží, pro prospěch obce svaté, a pro prospěch toho, jehož treskce, a z dobrého úmyslu, ne z pýchy, ani z závisti, ani pro který požitok tělesný. Kdož tyto věci od sebe jmá, písmo umie a vědomě do sebe hříechu smrtelného nemá, ten jiné treskci. Pakli písma neumie čísti, ale snad dal mu böh rozum velký bez písma; proč by ten rozum nadarmo od boha vzal by jim bližniemu neprospieval?

Také věz, že jest treskanie troje: prvé z lásky, druhé bázni, třetí studu. Lásky, když kto bližního sám bez jiných kárá. Bázni, když již k hróze jiné k tomu přivolá. Studu, když ho již obci ohlásí“³⁶ Z výše uvedeného nám vyplívá, že Hus měl cit pro psychologické působení na lidi a zároveň i velkou eticko–pedagogickou intuici. Pedagogický přínos měly jeho traktáty o svatokupectví „...a jest mnoho jiných chytrostí d’ábelských, jimiž klamá i světské i duchovní, v svatokupectví je v zavodě: jakožto otce, matku, jenž syna chtice v duchovní důstojenství uvesti, dávají dary, služí kniežatóm i panóm, a kupují buly u papežův. A zdá mi se, že veliká strana lidí proto obecně dávají děti do školy, aby byli bohati, v světě velebni, a přátelóm aby pomáhali: a oni se také proto radějše učí. I vidíme, že obecně zde jsú živi, protože nedostojné v sú v kněžství vstúpili. A že zboží vždy přibývá duchovním, protož také žákóv a kněží přibývá; neb každý chce lehko živ a zbohatěti. Protož draží jsú otroci, roli hyne, ano každý sedlák obecně chce syna preláta míti. A kdyby kněží měli býti živi, jako prvé sú byli živi světí, málo by jich bylo! A bylo by lépe, by nás bylo dobrých málo, než zlosynův všude plno: jakož die S. Jan Zlatouústý, že lepší je jeden svatý než hříěšníkóv svět naplněný. A že tak na obě straniě hřešíme, světští i duchovní, otcové zlým úmyslem, a matky, do školy dávajíce, a synové zlým úmyslem se učice: protož s obů stranú málo cierkví svaté prospíváme. Protož otče a matko! Chcete-li míti dítě, aby bylo knězem dobrým, proste boha, ať zdaří k své chvále a

³⁶ Cipro, Miroslav, Galerie světových pedagogů (Encyklopedie prameny výchovy), Praha 2002, s.254

k jeho spasení, a k vašemu a církvi svaté k prospěchu. A ty, žáku! Uč se pro též: neb učíš-li se proto, aby byl bohat, tehdy vede tě lakomství, pakli pro chválu světskú, tehdy vede tě pýcha: pak-li pro tělesnú rozkoš, tehdy vede tě chlípnost. Též i v kněžství. Ale učíš-li se pro spasenie, i jdeš v kněžstvie (a) jsi dobře živ, tehdy tvé učenie jest dobré a kněžství svaté“³⁷. Výmluvná slova, která mají svůj smysl přenesená do dnešní doby i dnes. Ve stejném spise dále pokračuje slovy „...aj, ted' máš, že die spasitel:Varujte se pilně od mistrów! I co se mají varovati? Jedné aby jich v skutcích zlých nenásledovali a v zlém neposlúchali. A když dále die Kristus, proč jich nemá lid následovati, řka, že praví a nečiní: v tom dotýká všech prelátów a kněží, jenž jiným praví a přikazují, a sami nečiní, a zvláště mistři. Věrně slýchal jsem v školách ty řeči od mistrov o pokoře, o trpělivosti, o chudobě a o statečnosti i o jiných ctnostech, že tak pilně a tuze sú vymluvili, jako by už nemohlo lépe býti, a jako by ty všechny ctnosti naplnili: a pak v skutcích nic těch ctností sem nenalezl, ano plno pýchy, lakomství, netrpělivosti a nestatečnosti! a jakož Kristus milý vypsal, veliká břemena na lidi ani kladú, vydávajíc ustavení svá, trúce se o prvnie dostojenství v duchovenství, a když se jim neklanějí jako bohuom, hněvají se: a když na prvním místě u stola jich neposadí, divně se dmú, a o první místo v školách mnoho mají svárów“³⁸. V nichž právem připomenul chování mnoha mistrů, učitelů a kněží. Opět jsou jeho slova plná eticko-pedagogického odkazu pro všechny budoucí generace.

Z křesťanských kladných hodnot vyzdvihoval především: sedm darů ducha svatého (rada, síla, múdrost', rozum, uměnie, dobrotivost, bázeň), sedm milosrdenství duchovních (zpravití pochybujícího, naučiti hlupého, tresktati hřešícího, odpustiti vinnému, tešiti zarmúceného, trpěti mile protivnost, modliti se za přátely i nepřátely), osm blahoslavenství (tichost', lkanie, chudoba v duchu, lačnost' spravedlnosti, milosrdenství, čistota srdce, pokoj v duši, trpenie protivnost' pro spravedlivost').

K jeho nejvýznamnějším oblastem působení byla lidovýchovná činnost. Ta se především zachovala v díle Postilla, která obsahuje na 59 nedělních čtení k jednotlivým úryvkům z evangelia. Pro Husa bylo typické při jeho kázáních, že se nestavěl před

³⁷ Cipro, Miroslav, Galerie světových pedagogů (Encyklopedie prameny výchovy), Praha 2002

³⁸ tamtéž, s. 255

posluchače v roli nadřazeného a možná s nadsázkou řečeno demonizovaného církevního představitele, ale spíše v roli, která byla lidem blízká, byl jeden z nich. Vše se snažil vysvětlit a přeložit do jazyka blízkého lidem, aby vše pochopili, ne jako druzí kazatelé, kteří rádi používali pojmů z bible a učených knih, kterým prostý člověk jen stěží mohl porozumět. V tomto ohledu je nejdůležitější pedagogické dílo z jeho pera O poznání cesty pravé k spasení, neboli Dcerka. Tento spis byl určen skupině dívek žijících nedaleko Betlémské kaple, které navštěvovali pilně jeho kázání. Pojednání o mistru Janu Husovi uzavřeme úryvkem z daného dílka, ve kterém nabádá mladé dívky k poznání sebe sama, neboť toto poznání má za následek dokonalejšího člověka „...slyš dcerko a viz, přichyl ucho své, žeť jsem řekl najprvé, aby se poznala, vědíc k komu jsi podobná stvořena. Nebud' jako ti, jenž mnoho věcí umějí, a sami sebe neznají; na jiné lidi hledie, a sami na se nepomnie. Ty od sebe počni, aby snad sebe neznajíc, jiné věci datemnie chtěla míti. Ty poznaj se, nebo čím více se poznáš, tiem více boha poznáš; a čím více boha poznáš, tiem více k němu přistúpiš, a více milovati budeš; a čím více milovati budeš, tiem více on tě zasě bude milovati. Slyšíš, dcerko! viz a přichyl ucho své, a poznej se, že jsi člověk, a tak že máš tělo a duši. Tělo slove člověk zevnitřní, duše člověk vnitřní; tělo tiehne k hříchu, a duše k ctnosti. Duše má tři věci v sobě, jimiž na boha pomni, jeho zná a žádá: prvá věc paměť, druhá rozum, třetí vôle: paměti na boha vzpomíná, rozumem k němu hledí, a volí se ho drží neb chápá. Když ty tři věci v duši své poznáš, tehdy shledáš, žeš jiná stvořenie nerozumná přesáhla a k bohu duši podobná jsi stvořena, ta že jakož bůh jeden duch jest tři osoby, to věz otec, syn, svatý duch, a tři tyto věci: paměť, rozum a vôle; a jakož otec nenie syn, ani duch svatý, též rozum nenie paměť, ani vôle: a tak jakož syn, ani duch svatý nic nevoli, než což otec voli, též tvá paměť a vôle nic nemá přijeti, než což rozum ukáže. A když se ty tři věci v duši tak sjednají, tehdy držie v nich obraz a podobenstvie svaté Trojice, jenž jest tě podobnu k sobě stvořila, a to mocně múdre a dobrovolně“³⁹ K jeho významným dílům řadíme především: traktát O poznání cesty pravé k spasení, spisek Jádru křesťanského učení, Tractatus de ecclesia, Postila česká, Spis o svatokupectví, Výklad víry, desatera a modlitby, stať O sedmi smrtelných hříších, dále listy z Kostnice, ve kterých se obracel na věrné Čechy, či na profesory z Karlovy university...atd.

³⁹ Cipro, Miroslav, Galerie světových pedagogů (Encyklopedie prameny výchovy), Praha 2002, s. 256

Chelčický Petr – narodil se přibližně roku 1390 v Chelčicích nedaleko Vodňan. Byl moralistou, hlasatelem filosofie, náboženským myslitelem a sociálním kritikem. Na počátku se mu dostalo neúplného vzdělání prostého člověka z vesnice (sedláka), toto vzdělání si sám prohluboval čtením knih a návštěvami kázání mistra Jana Husa a Jakoubka ze Stříbra. Jeho hlavní myšlenkou, která protkala jeho celoživotní dílo, a jeho úsilí bylo nenásilí. Je důležité postupovat při výchově nenásilnou cestou i v těch nejkomplicovanějších případech. Pro vzdělavatele je však důležité jeho charisma, které je cestou k úspěchu „...*těm obyčejným nezbyvá užívat nadále obyčejných metod*“⁴⁰. K jeho dílům řadíme především: traktát O boji duchovním, spis O církvi svaté, Postila, Siet' vieri...atd. Na jeho odkazu vznikla Jednota bratrská, která byla duchovním základem Jana Ámose Komenského, či pro dílo L. N. Tolstoj. Zemřel kolem roku 1460.

Pivvolomini Aenas Sylvius de – na první pohled se může zdát, že na první pohled jméno patří cizinci, zde nemá místo. Naopak já jej zde uvádím proto, že dle mého názoru sem, ač původu italského patří a to právem. Narodil se v Corignanu v Itálii roku 1405. Byl významným církevním diplomatem ve službách panovníků a papežů (než se sám stal papežem, jako Pius II.) a humanistou. Ve svých dílech se zabýval výchovou a vzděláváním mladých následníků trůnu a šlechticů. Při své diplomatické cestě do Čech zde položil základy klasickému českému dějepisectví, když sepsal jejich historii v díle „*Historia Bohemica*“. Při svém pobytu věnoval nedospělému králi Ladislavu Pohrobkovi (1453-57) dílo „*De liberorum educatione*“. Právě v tomto spisu se zabývá výchovou následovníka trůnu. Je zde kladen důraz na řečnictví, výuku boje ve zbrani, na zbožnost, na opatrnost před pochlebovníky...atd. Velký důraz klade na rozum „...*nihil in terrapretiosius, nihil praestantius iluminato intellectu*“⁴¹ (nic na světě není cennějšího, než osvícený rozum). Za základ vzdělání považoval vzdělání jazykové, které se mělo prohlubovat denně na čtení klasických autorů, neboť uhlazený styl považoval za vizitku panovníka, k tomuto se mělo připojit na odlehčení vzdělání

⁴⁰ Cipro, Miroslav, Slovník pedagogů, Praha 2000, s. 216

⁴¹ tamtéž, s. 375

v matematice, v přírodních vědách a především ve filosofii, kterou považoval pro panovníky za nezbytnou. Nebyl zastáncem tělesných trestů, které odmítal. Jeho význam v pedagogice podtrhuje rok 1485, kdy jeho Epištoly byly prohlášeny novým norimberským školním zákonem za vhodné k memorování.

Seznam použité literatury

- Baleka, Jan, Výtvarné umění, Praha 1997. ISBN 80-200-0609-5
- Bláhová, Marie; Frolík, Jan; Profantová, Nad'a, Velké dějiny zemí Koruny české I., Praha – Litomyšl 1999. ISBN 80-7185-265-1
- Brönsted, Johannes, Vikingové – sága tří staletí, Praha 1967. ISBN 11-077-67
- Cipro, Miroslav; Galerie světových pedagogů (Encyklopedie prameny výchovy) I. Praha 2002. ISBN 80-238-7452-7
- Cipro, Miroslav; Slovník pedagogů, Praha 2000.
- Čapek, Vratislav; Pátek, Jaroslav, Světové dějiny I., Praha 1992. ISBN 80-7168-147-4
- Čapka, František, Slovník českých a světových dějin, Brno 1998. ISBN 80-7204-081-2
- Čornej, Petr; Čornejová, Ivana; Vaníček, Vratislav, Dějiny zemí Koruny české I., Praha – Litomyšl 1997. ISBN 80-7185-096-9
- Čornejová, Ivana, Dějiny Univerzity Karlovy. I, 1347/48-1622, Praha: Univerzita Karlova, 1995. ISBN 80-7066-968-3
- Haubelt, Josef; Hroch, Miroslav; Valenta, Jaroslav, Světové dějiny v datech I., Praha 1964
- Havránek, Jan, ed. Čtení o Univerzitě Karlově, Praha 1976
- Pravoslav, Kneidl, Z historie evropské knihy (Po stopách knih, knihtisku a knihoven), Praha 1989. ISBN 25-106-89
- Le Goff, Jacques, Středověký člověk a jeho svět, Praha 2003. ISBN 80-7021-682-4
- Le Goff, Jacques; Schmitt, Jean – Claude, Encyklopedie středověku, Praha 2002. ISBN 80-7021-545-3
- Nešpor, Václav, Dějiny university olomoucké, Olomouc 1947
- Pijoan, José, Dějiny umění III., Praha 1978. ISBN 01-519-78
- Pijoan, José, Dějiny umění IV., Praha 1979. ISBN 01-502-79
- Pijoan, José, Dějiny umění VI., Praha 1980. ISBN 01-511-80
- Šafránek, Jan, Školy české I. (Obraz jejich vývoje a osudů), Praha 1918
- Vacínová, Tereza, Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského, Praha 2009. ISBN 978-80-86723-74-7
- Vaníček, Vratislav, Velké dějiny zemí Koruny české II., Praha – Litomyšl 2000. ISBN 80-7185-237-2

Vaníček, Vratislav, Velké dějiny zemí Koruny české III., Praha – Litomyšl 2002. ISBN 80-7185-433-6

Vojtíšek, Václav, 600 let University Karlovy, Praha 1948

Vykoupil, Libor, Slovník českých dějin, Brno 1994. ISBN 80-901604-1-7

Wahnschaffe, Joachim a kolektiv, Lidé, kteří změnili svět, Praha 2009. ISBN 978-80-7406-076-2

Závěr

Předpokládám, že se mi podařilo nashromáždit dostatečné množství kvalitní literatury od renomovaných autorů z oblasti historie, kultury a vzdělávání, kteří mi dopomohli k sestavení této práce. Podařilo se podrobněji seznámit čtenáře s možnostmi vzdělávání v období středověku, které se lidem naskýtaly. Danému tématu jsem se věnoval již ve své bakalářské práci, ale v rámci diplomové práce jsem šel do větší hloubky v oblasti vzdělávacích institucí, když jsem podrobněji popsal možnosti škol farních, městských, klášterních a katedrálních. Blíže přiblížil universitu, jako vzdělávací instituci a u University Karlovy se blíže zaměřil na její dobu zakládání a dobu její krize po husitských válkách. Dále jsem rozšířil pro čtenáře veškeré informace z oblasti vzdělávání a výchovy o nové výčty škol a obsahové vzdělávání. Připojil nástin nové nastupující kulturní a myšlenkové epochy v průběhu závěru vrcholného středověku a na závěr připojil podrobnější vhled do práce našich několika vzdělavatelů a vychovatelů středověku, který vyzdvihuje jejich význam nejen pro naše dějiny.

Určitě by se dalo ještě pokročit více do hloubky v jednotlivých kapitolách za použití přímých dochovaných rukopisů jednotlivých profesorů a učitelů z universit a dalších škol, případně kronik jednotlivých klášterů. Mimo to bych uvítal v podrobnější studii na téma středověké vzdělanosti i postřehy oblasti archeologie, která by nám mohla pomoci odkrýt další tajemství života v této oblasti. Případně připojit další zdroje ze zahraničí.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Bc. Jiří Chýle

Obor: Andragogika

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Vzdělanost a kultura v období středověku

Rok: 2013

Počet stran: 70

Počet titulů použitých zdrojů: 25

Vedoucí práce: PhDr. Tereza Vacínová, Ph.D.